

Timočki klub
The Timok Club

Strategija prekogranične saradnje opština Knjaževac i Belogradčik 2010-2015

Knjaževac, april 2010

Sadržaj

1. UVOD	3
2. ANALIZA STANJA U PREKOGRANIČNOJ REGIJI	4
2.1 Osnovne informacije.....	4
2.2 Stanovništvo	6
2.3 Ekonomska struktura	11
2.3.1 Knjaževac	14
2.3.2 Belogradčik	17
2.4 Turizam.....	21
2.5 Zdravstvena politika.....	23
2.5.1 Knjaževac	23
2.5.2 Belogradčik	23
2.6 Socijalna politika.....	23
2.6.1 Knjaževac	24
2.6.2 Belogradčik	24
2.7 Obrazovanje	25
2.7.1 Knjaževac	25
2.7.2 Belogradčik	27
2.8 Infrastruktura	29
2.8.1 Knjaževac	29
2.8.2 Belogradčik	31
2.9 Urbanizam	33
2.9.1 Knjaževac	33
2.9.2 Belogradčik	35
2.10 Turizam.....	35
2.11 Kulturno-istorijski sadržaji i vrednosti	36
3. SWOT ANALIZA	39
4. KRETANJE KA VIZIJI	41
5. VIZIJA, PRIORITETI I STRATEŠKI CILJEVI PREKOGRANIČNE SARADNJE	41
5.1 Prioriteti	43
5.2 Strateški ciljevi.....	43
5.3 Mehanizmi postizanja strateških ciljeva	44
5.4 Procena rizika	45
6. MENADŽMENT STRATEGIJE	45
7. AKCIONI PLAN.....	46
8. SISTEM ZA MONITORING I PROCENU	50

1.UVOD

Prekogranična saradnja između Republike Bugarske i Republike Srbije je novi, povratni momenat u razvoju odnosa između dve Balkanske zemlje. Republika Bugarska od 01.01.2007.g. je deo velike porodice Evropske unije, a Republika Srbija ima status potencijalnog kandidata EU. Stimulisanje zajedničkog razvoja, pre svega pograničnih oblasti je u skladu sa novim realnostima u Evropskoj regionalnoj politici. Prekogranična saradnja može i treba da se razmatra i kao inovativni pristup i regionalno planiranje, koji je kako specifičan, tako i dobitnički, ukoliko bude primenjivan u skladu sa lokalnim uslovima. Njegova inovativnost se sastoji u tome što se njime usklađuju „individualni“ modeli i politike razvoja susednih zemalja. S druge strane, ovaj pristup u potpunosti menja ulogu granica - od prepreka koje razdvajaju, one se pretvaraju u simbol „vrata prema drugima“, u faktor prosperiteta.

Opštine Knjaževac u Srbiji i Belogradčik u Bugarskoj mogu poslužiti kao primer dobrosusedske saradnje. Više zajednički realizovanih projekata već potvrđuju da prekogranična saradnja ima višestruke pozitivne efekte na razvoj pograničnih regiona. Izrada ove strategije ima za cilj da doprinese razvoju prekogranične saradnje izgrađivanjem kapaciteta u oblasti strateškog planiranja regionalnog razvoja.

Kao celina, teritorija opština Knjaževac i Belogradčik može se okarakterisati kao periferna i zaostala za obe strane, ali istovremeno i teritorija sa značajnom razvojnom perspektivom. Obe opštine imaju veoma loše demografske pokazatelje, sa relativno visokom stopom nezaposlenosti.

Da bi se ostvarila željena politika prosperiteta i intenzivnog ekonomskog i socijalnog razvoja prigraničnih teritorija neophodan je planski pristup valorizovanju lokalnih potencijala razvoja (prirodnih resursa, ljudskih, ekonomskih i dr. potencijala i stanja lokalnih ekonomija i problema sa obe strane granice). Na osnovu toga i kao rezultat intenzivnih kontakata i konsultacija, sačinjena je zajednička vizija razvoja, ciljeva i konkretnih mera, koji bi poslužile kao osnov za realizovanje zajedničkih projekata.

Izrada ove Strategije omogućena je kroz projekat Fonda za otvoreno društvo, "Stara planina - novi mostovi" koji realizuje Timočki klub.

Strategija prekogranične saradnje opština Knjaževac i Belogradčik postavljena je tako da ne može biti razmatrana izolovano od ostalih administrativnih, ekonomskih i socijalnih mehanizama i instrumenata delovanja ekonomskog i socijalnog razvoja srpske i bugarske strane. U tom smislu, prioriteti, ciljevi, mere, aktivnosti i projekti koje sadrži Strategija su povezani u velikoj meri sa osnovnim razradama, koje su ugrađene u drugim dokumentima strateškog karaktera, a tiču se razvoja ciljane regije (strategije, planovi, programi i projekti).

Ova Strategija se sastoji iz analitičkog i strateškog dela. U uređenim analizi postojeće situacije pojašnjeni su osnovni prirodni i ljudski faktori razvoja teritorije ciljane regije, mesta i stanja lokalne ekonomije u ekonomije Srbije i Bugarske, a isto tako i privrednih subjekata i strukture ekonomije. U strateškom delu dati su osnovni pravci razvoja i način realizacije strategije.

2. ANALIZA STANJA U PREKOGRANIČNOJ REGIJI

2.1 Osnovne informacije

Opštine Knjaževac i Belogradčik su susedne prekogranične opštine kojima je granični pojas Stara Planina. Most spajanja dve opštine u budućem periodu biće granični prelaz Kadibogaz čije se otvaranje očekuje u 2011. godini.

Opština Belogradčik se nalazi na severozapadu Bugarske. Sa severa, istoka i juga graniči se sa opštinama Makreš, Dimovo i Čuprene. Teritorija opštine Belogradčik zauzima 409 kvadratnih kilometara. Opština je sastavni deo Vidinske oblasti. Broj naselja u opštini je 18.

Osnovni podaci	Površina km ²	% Poljoprivredne površine	Broj naselja	Broj stanovnika	Gustina naseljenosti 1 km ²
Knjaževac	1202	57,6 %	86	37172	31
Belogradčik	409	49,7 %	18	7426	18

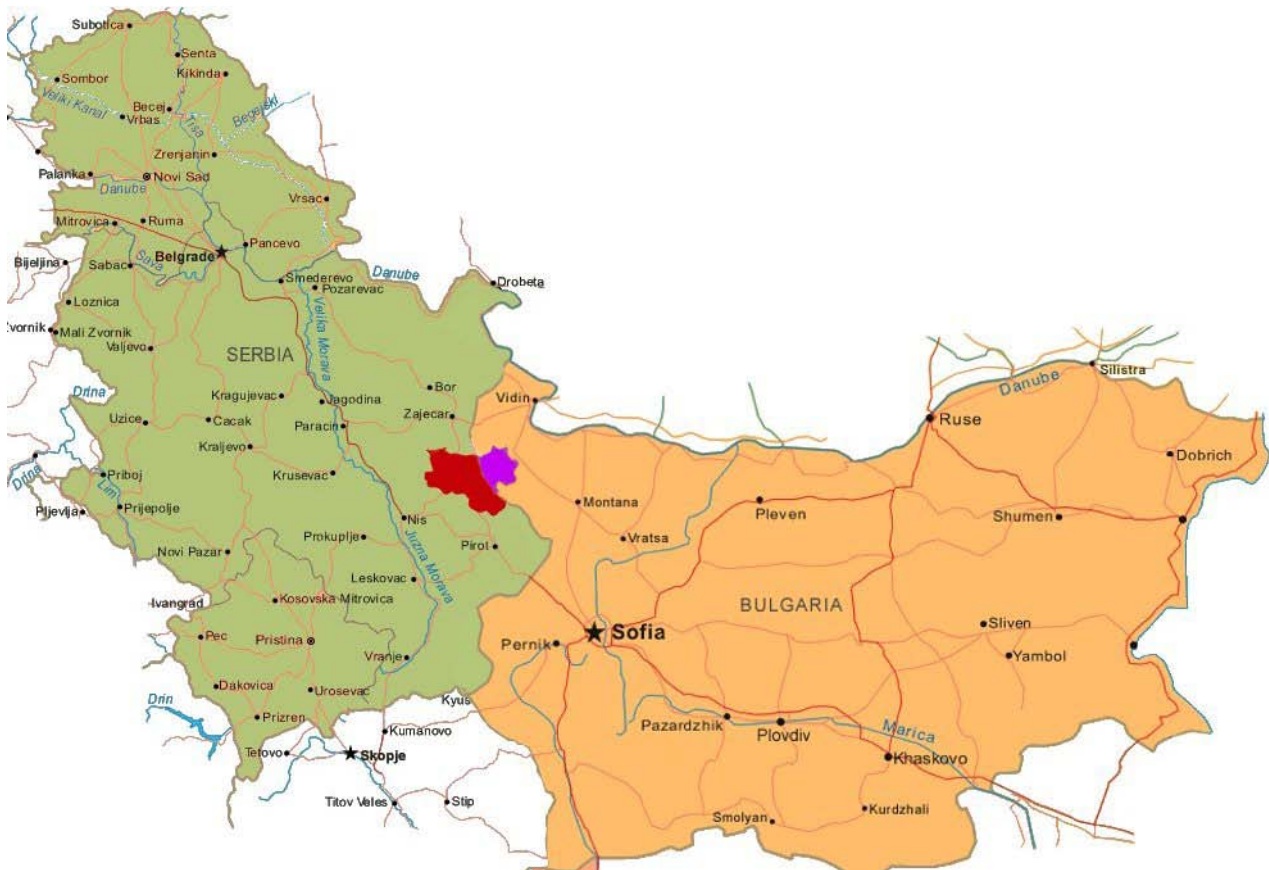
Tabela 1: Osnovni podaci

Područje opštine Knjaževac obuhvata 86 naselja sa 37.000 stanovnika. Opština Knjaževac se nalazi u istočnom delu Republike Srbije. Opština Knjaževac je brdsko-planinska sa nadmorskom visinom od 176 do 2.169 m i izraženom ravnicom u dolini reke Timok, koja izlazi na Dunavsku niziju. Planinskim vencima teritorija je izolovana od susednih opština - Svrlijig, Pirot, Bela Palanka, Sokobanja, Boljevac i Zaječar. Brdsko-planinski karakter opštine Knjaževac pre svega je sadržan u činjenici da se 75% njene teritorije nalazi na preko 400 m nadmorske visine.

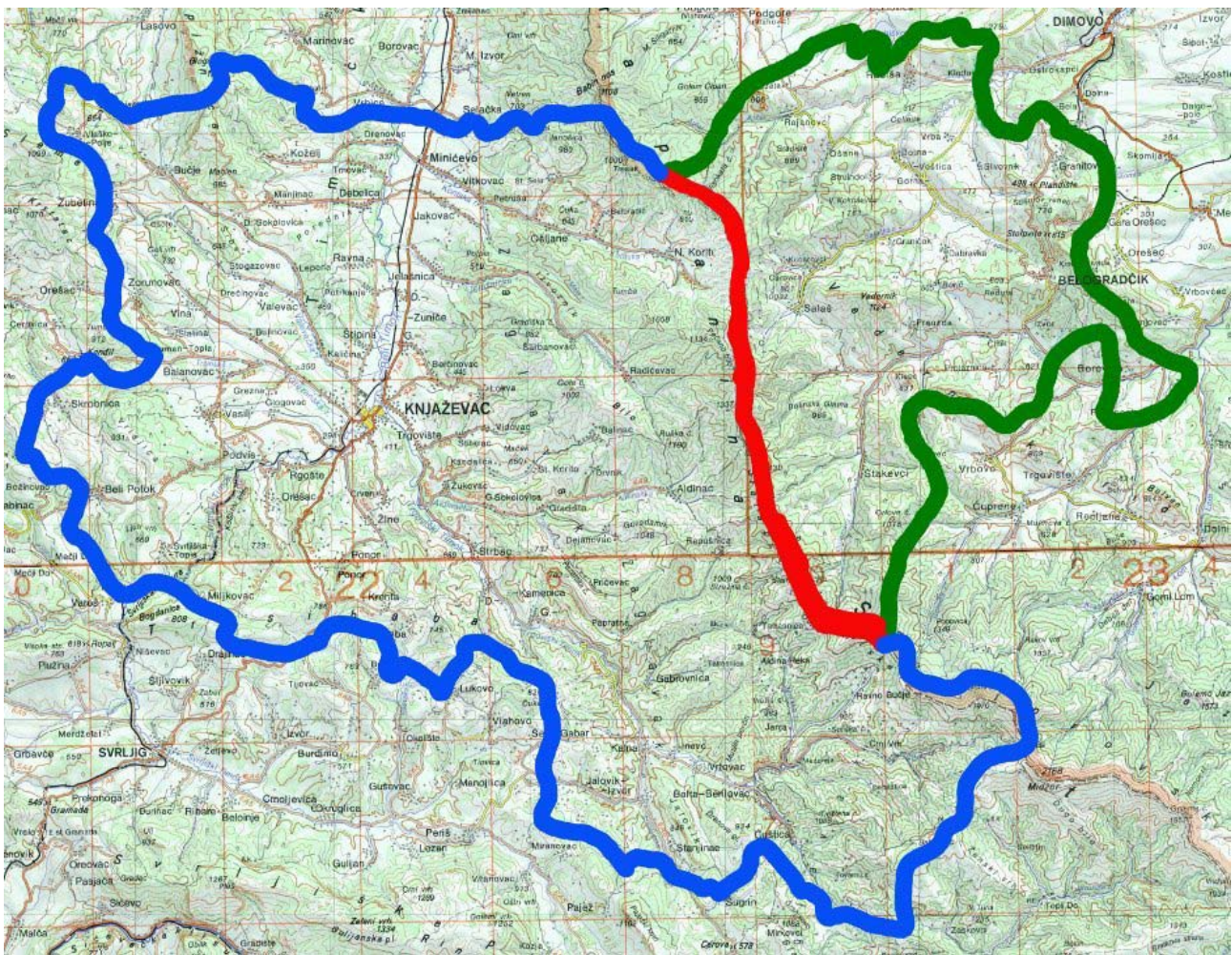
Klimu teritorije koju pokrivaju opštine Knjaževac i Belogradčik karakteriše razuđenost reljefa i relativna blizina do pojasa sa sredozemnomorskom klimom. Opštine spadaju u južni deo umerenog klimatskog pojasa. Odlike reljefa uslovljavaju transformaciju vazdušnih masa i visinskog zoniranja klimatskih elemenata, zbog čega je klima na teritoriji sa n.v. iznad 1 000 m sa planinskim karakteristikama - od podnožja prema visokim padinama i vrhovima dužina trajanja sunčevog zagrevanja se smanjuje zbog povećanja oblačnosti. U celini teritorija regije pripada zoni u kojoj preovlađuje zapadno-istočni atmosferski prenos. Klimatski uticaj Stare planine izražava se ne samo u velikoj nadmorskoj visini, već i orografskoj prepri za prodiranje vazdušnih masa sa severa, naročito u toku hladnog polugođa. Sa manjim relativnim delom su površine padina sa severnom, istočnom i zapadnom ekspozicijom, to su pre svega vetrovite padine. Konfiguraciju i orijentaciju površine padina određuju u većoj meri brzina i pravac vetrova koji duvaju. Prosečna mesečna brzina vetra je najveća u februaru i martu, a najmanja u septembru. Sa većom frekvencijom duvaju zapadni, severni i severozapadni vetrovi, a sa najmanjom - jugozapadni, južni i istočni vetrovi. Teritorija regije u zavisnosti od režima osnovnih klimatskih elemenata (temperatura, vlažni vetrovi), može se podeliti u dve klimatske oblasti - umereno-kontinentalna (na teritorijama sa n.v. do 1000 m) i planinska klimatska oblast u kojoj vrednosti klimatskih elemenata variraju u širokim granicama, u zavisnosti najviše od trajanja sunčevog zagrevanja, količine sunčeve radijacije, nadmorske visine i mesta položaja padina.

Vrednosti temperature su u direktnoj zavisnosti pre svega od njihove nadmorske visine. Srednje godišnje temperature u vanplaninskom delu regije su 10-11⁰C. Najniže srednje mesečne temperature registruju se u januaru (oko - 1,5⁰C), a najviše - u julu (do 21,3⁰C).

Godišnji iznos padavina je oko 570-640 mm, dok količine maksimalnih padavina u junu iznose 70 mm a minimalnih u septembru - 39 mm.

Slika 1: Položaj opština Knjaževac i Belgradčik

Slika 2: Mape opština Knjaževac i Belogradčik

2.2 Stanovništvo

Demografska situacija u ciljnoj regiji je posledica efekta faktora i uticaja, koji su svojstveni Republici Bugarskoj i Republici Srbiji s jedne strane, a s druge strane su svojstveni teritoriji ciljne regije i određeni njenim istorijskim i kulturnim, društveno-ekonomskim i demografskim razvojem. Naseljena mesta u regiji su neravnomerno raspoređena, pod uticajem mnogih faktora (prirodnih, istorijskih, ekonomskih, političkih, itd). Broj naselja je veći u srpskom delu (opština Knjaževac ima 86 naseljenih mesta, dok Belogradčik ima 18).

Pokazatelji mehaničkog priraštaja stanovništva pokazuju održanje trenda porasta spoljašnjih migracija, izazvanog lošim ekonomskim okruženjem i velikim procentom nezaposlenosti, sa obe strane granice. Pravci migracije su - iz sela u opštinske centre i iz opština u velike gradove u zemlji ili inostranstvo. Glavni razlozi su privlačnost zbog mogućnosti zapošljavanja i bolje stanje infrastrukture. Potencijalni emigranti u prekograničnoj regiji su starosti 20 - 35 godina, a 75% njih ima visoko ili više obrazovanje, tj. odlaze pretežno obrazovani, mladi ljudi, u koje je zemlja ulagala i koji se lako mogu prilagoditi zahtevima tržišne ekonomije. Emigracija mladih i visoko obrazovanih ljudi ima ozbiljne ekonomske i društvene posledice za budućni razvoj opština u prekograničnoj regiji. Emigracija ima snažne negativne efekte na reprodukciju stanovništva, pošto će „izvoz“ žena u reproduktivnom dobu dovesti do smanjenja potencijalne buduće stope nataliteta ne samo za sledećih 10-15 godina, već za mnogo duži vremenski period (40-50 godina). Motivi za emigraciju poslednjih godina vezani su za pronalaženje bolje plaćenog posla i obezbeđivanje višeg životnog standarda emigranata. Ta motivacija je dopunjena željom za obrazovnim i profesionalnim ostvarivanjem.

Prema podacima sa poslednjih popisa (Bugarska 2001. i Srbija 2002) u dve opštine je živelo 45.450 stanovnika, od kojih 8.278 u Belogradčiku, a 37.172 u Knjaževcu.

R.br.	Naselje	Broj stanovnika
1	Opština Belogradčik	8278
2	Belogradčik	5838
3	Seoska naselja	2440
4	Borovica	244
5	Veštica	91
6	Vrba	43
7	Granitovo	124
8	Graničak	29
9	Dubravka	130
10	Kračimir	58
11	Ošane	104
12	Praužda	130
13	Prolazica	28
14	Rabiša	447
15	Rajanovci	201
16	Salaš	275
17	Slivovnik	47
18	Stakevci	308
19	Struin do	39
20	Čiflici	142
R.br.	Naselje	Broj stanovnika
1	Opština Knjaževac	37172
2	Knjaževac	19351
3	Seoska naselja	17821
4	Aldina Reka	12
5	Aldinac	26
6	Balanovac	328
7	Balinac	38
8	Balta Berilovac	187
9	Banjski Orešac	96
10	Beli Potok	243
11	Berčinovac	172
12	Božinovac	26

13	Bulinovac	194
14	Bučje	369
15	Valevac	281
16	Vasilj	757
17	Vidovac	45
18	Vina	424
19	Vitkovac	352
20	Vlaško Polje	172
21	Vrtovac	218
22	Gabrovnica	10
23	Glogovac	73
24	Gornja Kamenica	377
25	Gornja Sokolovica	41
26	Gornje Zuniče	475
27	Gradište	31
28	Grezna	329
29	Debelica	423
30	Dejanovac	27
31	Donja Kamenica	360
32	Donja Sokolovica	136
33	Donje Zuniče	407
34	Drvnik	15
35	Drenovac	141
36	Drečinovac	88
37	Žlne	161
38	Žukovac	114
39	Zorunovac	179
40	Zubetinac	191
41	Inovo	100
42	Jakovac	349
43	Jalovik Izvor	238
44	Janja	37
45	Jelašnica	212
46	Kaličina	256
47	Kalna	553
48	Kandalica	52

49	Koželj	181
50	Krenta	137
51	Lepena	137
52	Lokva	69
53	Manjinac	122
54	Miljkovac	154
55	Minićevo	828
56	Mučibaba	110
57	Novo Korito	208
58	Orešac	335
59	Ošljane	256
60	Papratna	13
61	Petruša	120
62	Podvis	369
63	Ponor	144
64	Potrkanje	83
65	Pričevac	54
66	Ravna	252
67	Ravno Bučje	28
68	Radičevac	59
69	Rgošte	319
70	Repušnica	-
71	Svrljiška topla	112
72	Skrobnica	178
73	Slatina	124
74	Stanjinac	95
75	Staro Korito	51
76	Stogazovac	132
77	Tatrasnica	5
78	Trgovište	1953
79	Trnovac	227
80	Ćuštica	253
81	Crvenje	152
82	Crni Vrh	133
83	Šarbanovac	25
84	Šesti Gabar	173

85	Štipina	531
86	Štitarac	61
87	Štrbac	246
88	Šuman Topla	77

Tabela 2: Broj stanovnika po naseljenim mestima

Osnovna karakteristika stanovništva obe opštine je značajan pad broja stanovnika u poslednjim godinama. Relativno brz pad fertiliteta od 1950th do kraja 60 godina, je pre svega u vezi sa dubokim društveno-ekonomskim i kulturnim promenama u obe zemlje. Kao rezultat ovih novih promena porodice su ograničene na jednu, dve i retko tri ili više dece. Od faktora koji su najviše doprineli smanjenju nataliteta u tom periodu je masovno uključivanje žena u društvenu proizvodnju, i migracije velikih grupa ljudi iz sela u gradove. U poslednjih 30 godina odnos rođenih u urbanom delu stanovništva je u porastu u odnosu na stopu ruralnog stanovništva. Razlog za to je proces urbanizacije i značajnog starenja seoskog stanovništva.

Oštar pad stopa nataliteta u poslednjih dvadesetak godina pre svega je uslovljen ekonomskom krizom i drastičnim promenama koje su gurnule obe zemlje u promenu sistema od planske na tržišnu ekonomiju. U to vreme natalitet u obe opštine je manji od nacionalnih proseka.

Stanovništvo	Stanovništvo 1991	Stanovništvo 2002	Porast-pad ukupno
Knjaževac	44019	37172	-6847
Belogradčik	9929	8608	-1321

Tabela 3: Kretanje stanovništva

Depopulacija prostora je najizraženija u seoskim sredinama. Oko 90% ukupnih migracija čine migracije seoskog stanovništva.

Prostorni raspored stanovništva je tesno i neposredno povezan sa prirodnim i geografskim uslovima i stepenom razvoja i sektorske strukture privrede, poljoprivrede i saobraćajne infrastrukture. Razvoj lokalne privrede u obe opštine tokom 50tih i 60tih godina (industrijalizacija koja se ogledala u formiranju fabrike i šivare "Vedernik" u Belogradčiku, a čitavog niza inustrijskih pogona u Knjaževcu - Leda, IMT, Džervin, Branka Dinić...) prouzrokuju kretanja i pregrupisanje stanovništva masovnim zapošljavanjem u gradovima. Ove izmene odnose se na brzi rast materijalne i duhovne kulture naroda. Sve to čini i značajne promene u pogledu gustine stanovništva na teritoriji opština.

Starosna struktura stanovništva u obe opštine je izuzetno nepovoljna. Sa relativno očuvanim potencijalom stanovništva karakterišu se samo opštinski centri - Belogradčik i Knjaževac, dok je sa sadašnjim trendovima, većina sela u obe opštine osuđena na odumiranje.

Struktura stanovništva u Belogradčiku prema radnoj i starosnoj strukturi na dan 01.01.2004 je dat u tabelama ispod.

maloletne osobe			radno sposobno stanovništvo			Stari			Ukupno		
Svega	Muškarci	Žene	Svega	Muškarci	Žene	Svega	Muškarci	Žene	Svega	Muškarci	Žene

1 186	627	559	4 272	2 309	1 963	2 405	902	1 503	7 863	3 838	4 025
-------	-----	-----	-------	-------	-------	-------	-----	-------	-------	-------	-------

Tabela 4: Radna struktura stanovništva u opštini Belogradčik

Do 7	7-13	14-17	18-59 žene	18-62 muškarci	preko 60 žene	preko 63 muškarci	Svega
448	430	303	1970	2179	1317	779	7426
Svega:							3582
Svega:							3840

Tabela 5: Starosna struktura stanovništva u opštini Belogradčik

Odnos starosne strukture stanovništva u Belogradčiku na dan 01.01.2004 je dat u tabeli ispod.

0-14 / 15-64	65+ / 15-64	0-14, 65+ / 15-64	65+ / 0-14	60-64 / 15-19
22,2	37,6	59,8	169,8	97,0

Tabela 6: Odnos starosne strukture stanovništva u opštini Belogradčik

Starosna struktura u opštini Knjaževac data je u narednoj tabeli:

Svega	0-4	5 – 9	10 – 14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
37172	1185	1368	1485	1831	1943	2001	1876	1764	2272	2937
18033	590	732	788	943	1067	1076	929	886	1155	1473
19139	595	636	697	888	876	925	947	878	1117	1464

50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	90-94	95 i više	Nepoz nato
3244	2201	2528	2930	3094	2479	1215	336	166	28	289
1649	1066	1173	1324	1377	983	486	141	65	9	121
1595	1135	1355	1606	1717	1496	729	195	101	19	168

Tabela 7: Starosna struktura stanovništva u opštini Knjaževac

Kao što se može videti, starosna struktura je nepovoljna u obe opštine, koje se mogu smatrati starim, jer sa postojećim kontigentima stanovništva biće problema da se u narednom periodu obezbede dovoljni resursu radne snage. Procenat radno sposobnog stanovništva u ruralnim sredinama je manji. Kao rezultat toga, proces starenja stanovništva i smanjenje radnog resursa je mnogo više izražen u selima nego u gradovima. Obrazovna struktura odražava nizak obrazovni nivo stanovništva i utiče na kvalitet radnog resursa. Uticaj na ovu strukturu su pre svega trendovi socio-ekonomskog razvoja. Ona se takođe može smatrati nepovoljnom, jer je trend smanjenja visoko obrazovanog stanovništva prisutan u obe opštine.

Što se tiče etničke strukture, zbog istorije, ali i geografske strukture reljefa, sa visokom Starom planinom na granici koja predstavlja prirodnu prepreku, nije bilo značajnijeg mešanja stanovništva, tako da je nacionalna struktura prilično monolitna u obe opštine, sa Romima kao najzastupljenijom etničkom grupom u obe opštine pored dominantnih Bugara u Belogradčiku, odnosno Srba u Knjaževcu.

Procentualno, Romi su nešto zastupljeniji u Belogradčiku gde čine oko 1/7 stanovništva opštine i postoji jasan trend ka povećanju romske etničke zajednice. Glavni razlog za ovo je procenat

visokog nataliteta, specifične etno-kulturnih karakteristika ove grupe i relativno niska stopa migracije Roma. Sa druge strane, u Knjaževcu ima prema zvaničnim statističkim podacima sa popisa iz 2002. godine oko 452 Roma (oko 1%), ali prema nezvaničnim procenama ima ih 3 puta više.

2.3 Ekonomska struktura

Ekonomske sistemi u prekograničnoj regiji imaju ozbiljne strukturne probleme. Rat u bivšoj Jugoslaviji, zajedno sa ozbiljnom transformacijom iz planskog u tržišni ekonomski sistem u oba dela prekogranične regije uslovlila su sadašnji stepen ekonomskog razvoja. Izuzetno teška situacija u obe opštine je posledica značajnog pada ekonomskih aktivnosti početkom devedesetih godina XX veka. Posebne odlike, koje određuju društvenu i ekonomsku viziju i razvoj prekogranične regije su:

- Niski prihodi stanovništva
- Visoka nezaposlenost
- Ekstenzivna poljoprivreda sa niskim stepenom mehanizacije i malom produktivnošću;
- Rasparčavanje zemljišta, uslovljeno specifičnim terenom većeg dela teritorije u prekograničnoj regiji, itd.
- Zatvaranje preduzeća u periodu tranzicije i neuspešna privatizacija

Lokalni ekonomski sistem u prekograničnoj regiji ima ozbiljne strukturne probleme. Broj poslodavaca je ograničen, što dovodi do ponude nedovoljnog broja radnih mesta na tržištu rada. Prevažilaženje ovih negativnih trendova zahteva kompleksan pristup i angažovanje kapaciteta nadležnih državnih institucija razvojem programa i sredstava, pošto se njihov međusobni razvoj može izvesti uz podršku nadsocijalnih organizacija, pre svega Evropske komisije.

Polazeći od jednog od osnovnih principa regionalnog i lokalnog razvoja, izraženog u smanjenju razlika, treba naglasiti da je potrebno stvaranje preduslova za stimulaciju ekonomskog sistema u prekograničnoj regiji i povećanje tempa rasta Bruto domaćeg proizvoda (BDP).

Povećanje konkurentnosti lokalnog ekonomskog sistema, poljoprivrednih i pojedinačnih poslovnih jedinica predstavlja preduslov za postizanje ekonomskog rasta i vodi do povećanja prihoda i poboljšanja životnog standarda stanovništva u ciljnoj regiji. Konkurentnost opština u ciljnoj regiji je od prvorazrednog značaja za prevazilaženje konkurentnog pritiska Evropske zajednice, naročito za Belogradčik, jer je Bugarska već u članstvu EU. S druge strane, konkurentnost odražava potencijal za dostizanje visoke produktivnosti, koja se zasniva na inovativnom pristupu ljudskim resursima, novčanim sredstvima i fizičkoj imovini.

Tokom proteklih godina značaj konkurentskih prednosti nižeg ranga je opao - jeftina radna snaga, relativno jeftina električna energija, prisustvo resursa i materijala. Od velikog je značaja dobiti prednosti višeg ranga - sposobnost razvoja proizvodnja visoke tehnologije, proizvodnje i izvoza robe sa višim stepenom prerade i sadržaja intelektualnog elementa.

Po stepenu ekonomske razvijenosti, i Knjaževac i Belogradčik pripadaju nerazvijenim opštinama. Nosioce ekonomskog razvoja u drugoj polovini prošlog veka su u Knjaževcu bila velika preduzeća: fabrika motokultivatora "IMT", Fabrika obuće "Leda", Konfekcija "Branka Dinić", Fabrika nameštaja "Tina" i PPK "Džervin" koja su ujedno i zapošljavala značajan broj ljudi u opštini, a u Belogradčiku su to bili poljoprivreda, prehrambena industrija, drveno prerađivačka industrija i laka industrija - proizvodnja rezervnih delova, opreme i sistema za železnički vozni park i infrastrukturu železnice, proizvodnja poliesterskih filmova i ambalaže, proizvodnja telefonske opreme i rezervnih delova.

Prelazak na tržišno orijentisanu ekonomiju, tokom proteklih 15 godina imao je značajan negativan uticaj na lokalna preduzeća sa obe strane granice. Ova preduzeća nakon procesa privatizacije i restrukturiranja ili nisu više aktivna ili nisu više nosioci ekonomskog razvoja, što je uslovalo pad celokupne ekonomske aktivnosti u obe opštine. Izuzetak je u Knjaževcu nekadašnja Fabrika obuće „Leda“, koja danas posluje kao „Falc East“ i koja je jedan od najvećih izvoznika u Srbiji a u Belogradčiku Vinarija Magura, koja proizvodi bela i crvena vina, kao i penušava stona vina i jaka alkoholna pića, kako za domaće tržište tako i za izvoz.

Sektor malih i srednjih preduzeća nije do kraja bio sposoban da kompenzuje pad privrednih aktivnosti niti da apsorbuje višak radnika koji su u procesu restrukturiranja ostali bez posla. Ipak, sektor malih i srednjih preduzeća se pokazao održivim, tako da se njegov napredak svakodnevno primećuje u obe opštine.

Sadašnje karakteristike privrede Knjaževca i Belogradčika su nedovoljno razvijena preduzetnička klima, nedostatak znanja i menadžerskog kadra, nedostatak novih proizvodnih tehnologija, niska produktivnost i nedostatak finansijskih sredstava za razvoj što rezultira u sporom ekonomskom razvoju opštine. Sa druge strane obe opštine imaju značajne potencijale u turizmu.

2.3.1 Knjaževac

Po stepenu ekonomske razvijenosti, Knjaževac pripada nerazvijenim opštinama (među 40 najnerazvijenijih opština u RS), a 2004. godine opština je proglašena devastiranim područjem (Odluka o određivanju devastiranih područja RS – “Sl Glasnik RS“, br. 63/2004, 20/2006 i 91/2006).

Prosečna zarada u opštini Knjaževac je u decembru 2009. godine iznosila 19.806,00 RSD i predstavljala je 53,83% proseka RS, i svega 67,89% proseka Zaječarskog okruga. Po nivou zarada, Knjaževac zauzima 159. mesto u Srbiji što dovoljno govori o stepenu ekonomske razvijenosti opštine.

Uprkos problemima, broj privrednih društava u opštini Knjaževac beleži konstantan rast u poslednjih 10 godina. U odnosu na 1999. kada je bilo registrovano oko 150 preduzeća, taj broj je porastao na oko 200 u decembru 2008. Ukoliko se posmatraju i ustanove i društvene organizacije, onda je taj broj skoro tri puta veći i na dan 31.12.2008. iznosio je 579 preduzeća. Isti trend se dešava i kada su u pitanju samostalne radnje. Njih je u 1999. godini bilo 593, a u januaru 2009. – 674 samostalnih radnji.

Ukupno	579
Industrija i rudarstvo	31
Poljoprivreda i ribarstvo	12
Šumarstvo	2
Vodoprivreda	1
Građevinarstvo	4
Saobraćaj i veze	1
Trgovina	57
Ugostiteljstvo i turizam	3
Zanatstvo i lične usluge	4
Stambeno-komunalne delatnosti	3
Finansijske i druge usluge	17
Obrazovanje i kultura	79
Zdravstvo i socijalna zaštita	7

Tabela 8: Broj privrednih društava u opštini Knjaževac prema delatnosti (stanje 31.12.2008.)

Samostalne radnje u opštini zapošljavaju oko 1.300 radnika. Najveći broj, odnosno 175, preduzeća se može svrstati u kategoriju malih preduzeća (do 50 zaposlenih). U opštini, međutim, funkcioniše i 20 srednjih (50-250 zaposlenih) i pet velikih preduzeća (preko 250 zaposlenih). U strukturi privrede opštine dominantno mesto i ulogu ima privatno vlasništvo.

Tekstilna, obučarska i prehrambena industrija su trenutno najvažnije privredne grane. Raspoloživi prirodni resursi, međutim, nisu dovoljno iskorišćeni. Učešće ugostiteljstva i turizma u strukturi zaposlenih i u stvaranju narodnog dohotka je svega oko 1,6%. Razvojnim planovima i programima je predviđen značajan razvoj turizma na području Stare Planine na kojoj u ovom trenutku postoje skromni turistički kapaciteti. Slična je situacija i sa toplim izvorom lekovite vode „Banjica”. Zbog toga se u narednom periodu predviđa da turizam, kao i sektor usluga postanu nosioci privrednog razvoja opštine.

Na teritoriji opštine proizvodnu delatnost obavlja i nekoliko preduzeća koja su registrovana na teritoriji drugih lokalnih samouprava, te se rezultat njihovog poslovanja ne iskazuje u bilansima koji se odnose na Knjaževac, ali ova preduzeća imaju značajnu ulogu u zapošljavanju i ekonomskom razvoju opštine. Privatni preduzetnici imaju svoje udruženje preduzetnika.

Osnovni problemi privrednog razvoja opštine Knjaževac znatnim delom su posledica procesa tranzicijske recesije i promena u širem okruženju. Ključni problemi proistekli su iz nedovoljno konkurentne privrede, netransformisane postojeće privredne strukture, sporosti tranzicijskog procesa u privatizaciji, restrukturiranju i reorganizaciji državnih preduzeća (npr. Džervin). Posebno su izraženi sledeći problemi:

- relativno nizak nivo ukupne privredne aktivnosti;
- usporavanje privrednog rasta;
- nizak nivo investicija;
- visok stepen nezaposlenosti i socijalnih tenzija;
- nizak obrazovni nivo,
- nizak nivo konkurentnosti privrede;
- zaostajanje u primeni faktora tehničkog progresa (inovacija, know-how, novih tehnologija);
- neefikasnost korišćenja materijalnih inputa (sirovina, energenata, tehnološke vode, građevinskog zemljišta, idr.) i dr.

U ključne probleme privrednog razvoja mogu se svrstati i ekstremna depopulacija, disbalans između starosne, migracione, kvalifikacione, obrazovne i strukture radno-sposobnog stanovništva, kao i problemi nedovoljne infrastrukturne opremljenosti privrednih lokacija i prostora, i dr.

Pored sporosti strukturnih promena privrede i usporavanja stope privrednog rasta usled delovanja globalne finansijske krize, ključni problem je i veoma nisko učešće tehničkog progresa kao ključnog faktora razvoja, kao i zaostajanje u primeni inovacija u većini privrednih sektora i nedovoljno razvijeno tržište rada, kapitala i znanja.

Ekstremni pad poslovnih prihoda u 2007. godini u odnosu na 1990. godinu evidentan je i iznosi - 69,2% .

Značajno slabljenje privredne osnove i tranzicijska recesija ogleda se u rapidnom i drastičnom padu ukupne i industrijske zaposlenosti, obima proizvodnje, niskoj iskorišćenosti kapaciteta, niskoj konkurentnosti privrede, znatnim gubicima, tehnološkom zaostajanju i demografskom egzodusu.

U proteklom periodu evidentan je stalni pad zaposlenosti na području opštine.

Ukupna zaposlenost na području opštine Knjaževac za 2009. godinu prema delatnostima izgleda ovako:

UKUPNO ZAPOSLENI	5646
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	337
Ribarstvo	0
Vađenje ruda i kamena	14
Prerađivačka industrija	2702
Proizvodnja el. energije, gasa i vode	227
Građevinarstvo	221
Trgovina na veliko i malo	438
Hoteli i restorani	5
Saobraćaj, skladištenje i veze	148
Finansijsko posredovanje	20
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	116
Državna uprava i socijalno osiguranje	237
Obrazovanje	460
Zdravstveni i socijalni rad	643
Druge komunalne, društvene i lične usluge	81

Tabela 9: Ukupan broj zaposlenih prema delatnosti

Izvor podataka: RZS – Statistički godišnjak „Opštine u Srbiji“, 2009.godine

Broj nezaposlenih se povećao sa 1.094 u 1999. godini na 5.328 lica u 2009. godini.

Stopa nezaposlenosti iznosi 21,04% sa tendencijom daljeg porasta.

Tabela 10: Zaposleni u 2008. godini (godišnji proseki)

Zaposleni	Ukupno	Od toga žene, %	Zaposleni u preduzećima, ustanovama, zadrugama i dr. organiz.	Lica koja samostalno obavljaju delatnost	Ukupno na hiljadu	Zaposleni u preduzeć., ustanovama, zadrugama i dr. organiz. na hiljadu
Opština Knjaževac	6829	46,2	5646	1183	207	171

Izvor podataka: RZS – Statistički godišnjak „Opštine u Srbiji“, 2009. godine

Sektor malih i srednjih preduzeća je u fazi razvoja i očekuje se njegov značajan doprinos kao jednog od osnovnih oslonaca privrede u regiji i generatora zaposlenosti stanovništva.

Prosečna zarada

Tabela 11: Prosečna bruto zarada u RSD za period 2003. - 2009. godine

Prosečna bruto zarada u RSD	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Republika Srbija	11.500	14.108	17.443	21.707	27.759	32.746	31.733
Opština Knjaževac	8.115	10.874	13.450	16.028	20.329	18.359	18.977

Izvor podataka: Statistički godišnjak „Opštine u Srbiji“, 2003. - 2009. godine

Prosečna zarada ima trend povećanja u periodu 2003-2009. godine. Prosečna zarada u Opštini Knjaževac je konstantno niža u odnosu na prosek RS.

2.3.2 Belogradčik

Što se tiče Belogradčika, šokove na tržištu relativno dobro apsorbuje kompanija "TRANSKOM'S" čija je osnovna delatnost proizvodnja i promet rezervnih delova, opreme i sistema za železnicu. Takođe, tu je i još par manjih proizvodnih i uslužnih preduzeća od kojih bi trebalo izdvojiti sledeća:

- Preduzeće "Živkov, Lilov, Neshev i co" - proizvodnja polietilena i pakovanja uglavnom za tekstilnu industriju. Preduzeće ima i program za upravljanje otpadom i radi na reciklaži. Preduzeće zapošljava 24 ljudi.
- Kompanija "V.A.T." - doo proizvodi telefone, interfone i telefonsku opremu.
- EKO Hr Ltd Belogradčik, koje se bavi uvozom i izvozom opreme za preradu hrane, seču i preradu drveta, proizvodnjom briketa itd.
- Kompanija DR Dileks - Krasimir Petrov, specijalizovana za proizvodnju proizvoda od mesa.
- Preduzeća "BKSD" doo - proizvodnja keramičkih pločica, trotoara i betonskih odlivaka.

Tekstilna industrija je zastupljena sa nekoliko firmi koje proizvode odeću i proizvode uglavnom za izvoz.

- "Vedernik PLC" je kompanija koja posluje više od 35 godina u proizvodnji ženske odeće. Tehnologija je uglavnom modernog tipa i ispunjava zahteve savremene proizvodnje. Proizvodi podležu strogoj kontroli kako bi ispunili evropske standarde kvaliteta.

- Kompanija "Madona Muzika" proizvodi donji veš i zapošljava 68 ljudi.
- "Borich doo" je firma koja proizvodi posteljину, vreće za spavanje, dušeke, madrace pokrivače, itd.

Osnovne grane privrede u opštini Belogradčik su:

- poljoprivreda;
- prehrambena industrija;
- drvnoprerađivačka industrija;
- Laka industrija - proizvodnja rezervnih delova, opreme i sistema za železnički vozni park i infrastrukturu železnice, proizvodnja poliesterskih filmova i ambalaže, proizvodnja telefonske opreme i rezervnih delova.

Prelazak na tržišno orijentisanu privredu u proteklih 15 godina imao je značajan negativan uticaj na lokalne firme. Mala i srednja preduzeća potiču uglavnom iz prehrambene industrije, a ima i mali broj preduzetnika koji pružaju poslovne usluge.

Tržišna ekonomija u zemlji u potpunosti diktira rast ekonomskog razvoja i za opštinu Belogradčik, ali i za susedne opštine. U periodu od 1996-2000 finansijski rezultati lokalnih preduzeća su ispod proseka. Sveukupni razvoj područja u poslednjoj deceniji karakterišu pretežno negativni trendovi u privredi, što se odražava na sve ostale oblasti lokalnog razvoja. Privredni potencijal opštine i razvoj lokalnih preduzeća u velikoj meri zavisi od sledećih faktora:

- nivo i dinamika ekonomskog razvoja;
- sektorska struktura privrede;
- stepen završetka tehničke i društvene infrastrukture;
- zaposlenost i nezaposlenost.

Mala i mikro preduzeća u pograničnim regionima Bugarske imaju problema zbog periferne lokacije u odnosu na nacionalnu ekonomiju, odnosno neravnomeran razvoj trgovine, nedostatak tehničke i ekonomske infrastrukture, slab razvoj prekograničnog partnerstva, nerazvijenu informatičku mrežu. Ovi nedostaci, kao i univerzalni problemi malih i srednjih preduzeća imaju negativan uticaj na stopu rasta i konkurentnost preduzeća u okviru opštine Belogradčik.

Razvoj pograničnog regiona kome Belogradčik pripada u poslednjoj deceniji karakterišu pretežno negativni trendovi u oblasti ekonomije, što se odražava na sve ostale oblasti lokalnog razvoja.

Registrovanih preduzeća sa sedištem u Belogradčiku je na kraju 2009 bilo 291 a od toga 92% su mikro preduzeća sa do 10 radnih mesta. Broj zaposlenih u malim i mikro preduzećima je 65% od ukupnog broja zaposlenih, ali zato ona obezbeđuju 84% ukupnih prihoda na nivou opštine.

Tabela 12: Struktura prihoda privrede u Belogradčiku po sektorima:

trgovina i usluge	(32%)
proizvodnja	(28%)
šumarstvo, lov i poljoprivreda	(10%)
zdravstvo i socijalni rad	(12%)
građevinarstvo	(7%)
transport, skladištenje i komunikacija	(5%)

hoteli i restorani	(5%)
poslovne usluge	(1%)

Karakterističan je problem visoke nezaposlenosti aktivnog stanovništva (25% -30%) i veliki broj dugoročno nezaposlenih, posebno među ljudima sa srednjim i osnovnim obrazovanjem.

Od industrije najzastupljenija je laka industrija: proizvodnja ambalaže, proizvodnja odeće; Inženjering: proizvodnja železničkih komponenti i delova za železnicu, proizvodnja telekomunikacionih proizvoda (telefoni, telefonski pribor, interfoni).

Najveći broj preduzeća bavi se trgovinom i ugostiteljstvom, što je karakteristika zajednica sa visokom stopom nezaposlenosti, s obzirom na činjenicu da ove aktivnosti zahtevaju manje inicijalne investicije i obezbeđuju brži povratak obrtnog kapitala. Relativno dobro je razvijena prehrambena industrija – uglavnom proizvodnja hleba, testenina i proizvodnja slatkiša i bezalkoholnih pića.

Na teritoriji opštine Belogradčik posluju sledeće kompanije: "Bakar-Ellatzite" Vinarija "Magura", vinarija "MAKSIMA" Borovitsa selo, TRANSKOM 'C' (proizvodnja komponenti i rezervnih delova za železnički saobraćaj), ET Dilek - Krasimir Petrov (proizvodnja lokalnih specijaliteta, pilećeg mesa i dućan u selu Borovitsa), "Borich" doo (kompanija specijalizovana u proizvodnji laganih jorgana, posteljina i vreća za spavanje), PDV Midžor , A. T. doo.. (osnovna delatnost - proizvodnja telefona, interfona i telefonskog pribora), SD Živkov Lilov, Neshev & Co (osnovna delatnost - proizvodnja polietilena, filma i pakovanje).

Nezaposlenost

Važna karakteristika privrednog razvoja opštine Belogradčik su mere koje je opština preduzimala u cilju jačanja ekonomske i socijalne politike kako bi se smanjila nezaposlenost i povećalo zapošljavanje.

Ukupan broj registrovanih nezaposlenih u opštini Belogradčik krajem januara 2010. godine je 1.136 lica. U poređenju sa krajem 2009. godine taj broj je porastao za 238 ljudi. Za mesec decembar 2000. godine broj registrovanih nezaposlenih je bio 1.367 što govori o tome da broj nezaposlenih duže vreme stagnira, ali i da je bilo vrlo malo novih radnih mesta.

Stopa nezaposlenosti, izračunata u odnosu na ekonomski aktivno stanovništvo za mesec januar 2010. godine je – 29,7%.

Po zanimanju registrovanih nezaposlenih ima:

Tabela 13: Nezaposleni u opštini Belogradčik po zanimanju

Ukupno	1136
Radnici	289
Specijalisti	143
bez kvalifikacija	704

Tabela 14: Obrazovna struktura nezaposlenih u januaru 2010:

visoko obrazovanje	35
srednje obrazovanje	418
osnovno obrazovanje	446
sa osnovnim i nižim	237

Starosna struktura nezaposlenih je sledeća:

Tabela 15: Starosna struktura nezaposlenih

Godine starosti	Ukupno
Do 19 godina	75
Od 20 do 24 godina	123
Od 25 do 29 godina	143
Od 30 do 34 godina	124
Od 35 do 39 godina	114
Od 40 do 44 godina	131
Od 45 do 49 godina	112
Od 50 do 54 godina	136
Iznad 55 god. starosti	178

U januaru 2010 godine na Birou rada je bilo 16 slobodnih - nesubvencionisanih radnih mesta i 733 subvencionisanih. U istom periodu zaposleno je 15 radnika kojima nisu subvencionisana radna mesta i 733 subvencionisanih. Krajem januara 2010. godine bilo je 2 slobodna nesubvencionisana radna mesta.

Tabela 16: Ključni pokazatelji poslovne jedinice / sektor vrsta / za 2002.godinu i 2003. godine

Pokazatelj	2009 u hiljadama leva	2010 hiljadama leva	2010/2009
Bruto proizvodnja	6 033	7 999	+ 32.58 %
Operativni prihodi	9 048	11 318	+ 25.09 %
Neto prihodi od prodaje	8 900	10 854	+ 21.96 %
Operativni rashodi	9 113	11 153	+ 22.39 %

Tabela 17: Broj preduzeća po kategoriji

Kategorija	2009	Rel. udeo	2010	Re. udeo
Mikro – do 10 zaposlenih	173	94.53 %	186	92.08 %
Mala – od 11 do 50 zaposlenih	8	4.37 %	14	6.93 %
Srednja – preko 51 zaposleni	2	1.10 %	2	0.99 %
Ukupno	183	100 %	202	100 %

Tabela 18: Prosečan broj zaposlenih u opštini Belogradčik u sektorima i industrijama – 2007. godine

Sektor	Ukupno	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N

Ukupno	2041	1783	0	0	1596	*	1359	1368	1071	2820	*	1182	2734	2361	2044
Javni	2313	*	0	0	1472	*	*	*	0	*	*	0	2734	2361	2075
Privatni	1560	1523	0	0	1663	0	*	1257	1071	2106	0	1182	0	0	800

Tabela 19: Prosečan broj zaposlenih u opštini Belogradčik u sektorima i industrijama – 2008. godine

Sektori	Ukupno	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
Ukupno	2086	1164	0	0	1715	*	1695	1653	1000	2905	*	1712	3391	2372	2211
Javni	2404	*	0	0	*	*	*	*	0	*	*	0	3391	2372	2290
Privatni	1617	1108	0	0	1750	0	*	1294	1000	1290	0	1712	0	0	1444

Tabela 20: Prosečan broj zaposlenih u opštini Belogradčik u sektorima i industrijama – 2009. godine

Sektori	Ukupno	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
Ukupno	2264	2420	0	0	1850	*	1822	1956	1045	2827	*	2613	4013	2724	2553
Javni	2637	*	0	0	*	*	*	*	0	*	*	0	4013	2724	2658
Privatni	1702	1341	0	0	1840	0	1192	1551	1045	1281	0	2613	0	0	1686

Tabela 21: Prosečan broj zaposlenih u opštini Belogradčik u sektorima i industrijama – januar 2010. godine

Sektori	Ukupno	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
Ukupno	2165	2826	0	0	1703	*	2397	1676	1201	3335	*	2515	3926	3225	2991
Javni	2420	*	0	0	*	*	*	*	0	*	*	0	3926	3225	3232
Privatni	1634	1544	0	0	1680	0	1760	1480	1201	1773	0	2515	0	0	1411

Tabela 22: Legenda

KOD	Sektor
A	Poljoprivreda, lov i šumarstvo
B	Ribolov
C	Vađenje ruda i kamena
D	Proizvodnja
E	Elektro snabdevanje
F	Poslovanje
G	Trgovina
H	Hoteli i restorani
I	Transport i skladištenje
J	Finansijsko posredovanje
K	Nekretnine, iznajmljivanje i poslovne aktivnosti
L	Javna uprava i odbrana; socijalno osiguranje
M	Obrazovanje
N	Zdravstvo i socijalni rad

2.4 Turizam

Turizam predstavlja jedan od najznačajnijih razvojnih potencijala prekogranične regije. Izgradnja turističkog centra na Staroj planini može predstavljati značajan zamajac opštem ekonomskom razvoju regije. Sa druge strane, pogotovu nakon promocije stena Belogradčika tokom 2009 u kampanji za izbor novih sedam čuda prirode, turizam u Belogradčiku je doživeo pravi bum i opštinu je tokom 2009. godine posetilo oko 300.000 turista. Turizam je viđen kao jedan od prioritarnih sektora privrede u obe opštine sa velikim mogućnostima za intenzivni razvoj. Poslednjih godina beleži se jasan trend ubrzanog razvoja sektora i povećanje njegovog udela u BDP. Evidentno je povećano ulaganje u infrastrukturu i poboljšanje pravnog i institucionalnog okvira za razvoj turizma. Značajno je i povećanje broja malih i srednjih preduzeća u sektoru turizma.

Značajniji smeštajni kapaciteti prekogranične regije su:

Belogradčik - Opština ima ukupno 36 ugostiteljskih objekata, mada se njihov broj konstantno povećava tokom poslednjih pet godina. Trenutno su kategorizovana 184 ležaja.

- Hotel (potpuno renoviran, sa četiri zvezdice) - 84 ležaja
- Privatni smeštaj - "Raj" - 10 ležaja
- Porodični hotel - "Madona" - 26 ležaja
- Seoski turizam - 6 kreveta
- Vila Albatsita - 10 ležaja
- Hotel St Valentin - 16 ležaja
- Rabiša motel na ulazu u pećinu Magura - 16 ležaja
- Lovački dom - 16 ležaja

U Knjaževcu su raspoloživi sledeći smeštajni kapaciteti:

- Hotel «Timok» (Nalazi se u centru Knjaževca i nekada je raspolagao sa 66 kreveta, kafanom, restoranom i letnjom baštom. Nakon privatizacije, novi vlasnik je uložio u renoviranje i očekuje se da prve goste Hotel primi tokom 2010. godine.)
- Konak «Vila Katarina» raspolaže sa 42 ležaja u dva apartmana i osamnaest soba. Posедуje i veliku i malu restoransku salu. Okružena je prirodom a ima i dečije igralište i sportske terene za male sportove.
- STUR «Barka» Raspolaže sa 4 apartmana i još 90 ležajeva u 37 soba. Konak nudi lovcima mogućnost čuvanja lovačkih pasa u 80 boksova.
- Pansion «Mali predah» sa 19 soba, četiri apartmana i salom kapaciteta 600 mesta.
- Pansion «Ana» sa 13 dvokrevetnih i trokrevetnih soba. Gostima je na raspolaganju i višenamenska sala sa 400 mesta.
- Preduzeće za ugostiteljstvo i usluge konak «Ćirić» D.O.O - objekat poseduje ukupno 14 ležajeva.
- Planinarski dom «Babin zub» sa 72 ležajeva.
- Epsturs hotel «Babin zub» Kapacitet objekta je 60 ležajeva.

Na teritoriji opštine Knjaževac ima 230 kategorisanih ležajeva u seoskim sredinama. Smeštajnih kapaciteta ima u sledećim selima: Vrtovac, Balta Berilovac, Crni Vrh, Ravno Bučje, Inovo, Jakovac, Gornja Sokolovica, Vlaško Polje, Bučje, Zubetinac, Stogazovac i Žlne.

U mestima nadomak Stare planine nalazi se još nekoliko smeštajnih ugostiteljskih objekata. To su:

- Konak „Talisman“ u Kalni;
- Konak „Mezdreja“;

- Konak „Ždrma“ u Crnom Vrhu;
- Konak „Sedla“ u Čuštici;
- Škola u Čuštici.

2.5 Zdravstvena politika

2.5.1 Knjaževac

Zdravstvena zaštita stanovništva se obezbeđuje u Zdravstvenom centru Knjaževac koji se sastoji iz Medicinskog centa i Bolnice u Knjaževcu.

Mrežu objekata primarne zdravstvene zaštite, čine zdravstvene stanice i ambulante na ruralnom području (ima dve zdravstvene stanice i 9 ambulanti).

Broj stanovnika na jednog lekara ispod je republičkog proseka (377 st/lekara). Na jednog lekara opšte prakse, u opštini Knjaževac, dolazi 1431 stanovnika. Treba napomenuti da statistika prati samo broj lekara u okviru mreže zdravstvenih ustanova (državni sektor), i da nisu obuhvaćeni lekari u privatnom sektoru. Na jednog stomatologa u ustanovama koje se nalaze u državnom sektoru u Republici Srbiji dolazi 3013 stanovnika. U odnosu na ovaj prosek, stanje u opštini Knjaževac je daleko povoljnije (3760).

Organizovanje i razvoj mobilnih zdravstvenih službi je potencijal na koji se mora računati kako bi se povećala dostupnost usluga primarne zdravstvene zaštite stanovnicima u seoskim naseljima i retko naseljenim područjima.

Najveći ograničavajući faktor u ostvarivanju zdravstvene zaštite je prostorna dostupnost zdravstvenim uslugama. Nisu razvijene usluge mobilnih zdravstvenih službi.

2.5.2 Belogradčik

Zdravstvenu zaštitu na teritoriji opštine sprovode:

- Bolnica;
- Zdravstveni centar;
- Centar za hitnu medicinsku pomoć;
- Ambulante sa sedištem u školama i obdaništima;
- Farmaceutske usluge u privatnim i javnim apotekama;
- Zubna nega.

Bolnica u Belogradčiku ima 74 ležaja. Bolnica pokriva: Opštinu Belogradčik, Rujintsi, Čuprene i Dimovo. Broj pacijenata: 1999. - 2 799, 2000. - 2 638, 2001. - 2 480, 2002. - 2 957.

Postoji terapijsko, dečije, hirurško, neurološko i odeljenje za fizioterapiju. Bolnica sadrži laboratoriju, rendgen salu, apoteku i bolnicku kuhinju. Prosečno u toku meseca bolnica ima oko 240 bolesnika sa oko 1800 noćenja.

Ukupan broj zaposlenih na osnovu ugovora o radu je 114 - 19 lekara, 50 lekara specijalista i 45 ostalog osoblja.

Stomatološke usluge se pružaju u 6 ordinacija.

2.6 Socijalna politika

2.6.1 Knjaževac

Socijalna zaštita organizovana je u okviru centra za socijalni rad, sa površinom od 600 m² i 2524 korisnika.

Od objekata stacionarnog smeštaja postoji: Gerontološki centar sa oko 200 korisnika i Zavod za vaspitanje mladeži u Knjaževcu čiji su štićenici deca osnovnoškolskog uzrasta; pri domu postoji osnovna škola (samo za decu ove ustanove); ukupna površina objekta i škole je oko 5000 m², a kapacitet je 129 ležajeva.

Potencijal za unapređenje socijalne zaštite je u razvoju koncepta finansiranja programa prilagođenih potrebama lokalnih zajednica, odnosno razvoju sistema usluga umesto sistema ustanova na opštinskom nivou. Razvoj inovativnih i održivih usluga usmerenih na osetljive/ranjive društvene grupe (deca uopšte, a naročito iz siromašnih porodica, osobe sa invaliditetom i sa smetnjama u razvoju, stari, samohrani roditelji, Romi koji žive u slamovima i drugim tipovima siromašnih područja i dr.) preduslov su smanjenja socijalne isključenosti. Primeri ovakve prakse očitavaju se kroz pilot projekte (stanovanje uz podršku, kuća na pola puta...).

2.6.2 Belogradčik

Opštinska socijalna politika sprovodi se kroz rad organa, kao što su: teritorijalna odeljenja socijalnog osiguranja, Direkcija za socijalnu pomoć, Odeljenje za rad Zavoda, opštinske službe i ustanove za socijalnu pomoć.

Socijalne usluge su zasnovane na socijalnom radu i imaju za cilj da pomažu osobama i obavljaju svakodnevne aktivnosti i socijalne integracije. Promovisati i proširiti mogućnosti za pojedince da vode nezavisan način života. Socijalne usluge u opštini su aktivnosti za pomoć pojedincima i porodicama koje imaju problema ili nisu u stanju da zadovolje svoje osnovne vitalne potrebe. Vršer se od strane opštinskih institucija, koje se finansiraju iz opštinskog budžeta. U zavisnosti od kategorija socijalnih usluga u okviru opštine, ustanove socijalne službe su podeljene u dve grupe:

Socijalne usluge u normalnom okruženju kuće

Negovateljstvo - Ovo je oblik usluga u domovima ljudi starijih od 60, invalidi prve ili druge grupe invaliditeta, deca sa invaliditetom, koji imaju poteškoće da sami ili sa porodicom organizuju zadovoljenje svojih potreba u kući. Prednost za prijem u dom za negu imaju ljudi preko 75 godina i osobe sa primanjima do iznosa socijalne penzije. Dnevna pomoć je organizovana na osnovu studija potreba lica u stanju socijalne potrebe. Dom obezbeđuje dostavu hrane kod kuće, zdravstveni nadzor i pomoć u dobijanju medicinske pomoći i kupovinu lekova. Štaviše, u ovom obliku je organizovana podrška za ličnu negu i higijenu u kući, grejanja, kupovinu hrane i drugih osnovnih životnih potreba preko servisa, kao i sprovođenje administrativne, finansijske i pravne usluge, pomoć u komunikaciji i održavanje socijalnih kontakata, zabave i aktivnosti kod kuće ili napolju.

Narodna kuhinja - otvorena je 2004. sa ciljem obezbeđivanja toplih obroka po posebnim cenama.

Kupljen je automobil za prevoz hrane licima i porodicama sa niskim primanjima. Osnivač je opština Belogradčik uz pomoć Ambasade Japana. Ima 50 mesta. Pretplatnika je trenutno 50, od kojih su 14 iz sela - Čiflici i Dobrič. Njih 6 se hrani u trpezariji, a za 30 se hrana isporučuje na kućnu adresu

Klub invalida – otvoren je 1994 i trenutno okuplja 110 članova. Klubom upravlja organizator, koji sakuplja jednom godišnje članarinu. Organizator vodi sastanke. Aktivnost kluba je u prikupljanju sponzorstva za pomoć invalidima, pomoć u pripremi dokumenata članovima, organizovanje i proslavu rođendana.

Klub penzionera - otvoren je 1979, i njime upravlja kustos, koji prikuplja članarinu. Klub broji 86 članova. Aktivnosti kluba organizuju zabavne sadržaje i diskusije.

Socijalne službe izvan uobičajenog okruženja kuće

Dom za odrasle sa demencijom

Osnovan je 1973. godine, trenutno ima 50 kreveta. Njegov rukovodilac je direktno podređen gradonačelniku. U 2005. godini Fondacija BEVA i opština Belogradčik su uradili rekonstrukciju doma za starije ljude sa demencijom - Salaš u vrednosti 350.000 evra. Projektna aktivnosti obuhvataju kompletnu rekonstrukciju kuće u skladu sa evropskim standardima.

Tabela 23: Socijalne službe u opštini Belogradčik

Socijalne usluge u normalnom okruženju kuće						Socijalne službe izvan normalnog okruženja kuće				
Negovateljstvo			Narodna kuhinja			Klub invalida		Dom za odrasle sa demencijom		
Broj	Kapacitet	Zaposleno	Broj	Kapacitet	Zaposleno	Broj		Broj	Kapacitet	Zaposleno
1	120	13	1	50	2	1		1	50	23

Ustanove za socijalne usluge se finansiraju iz opštinskog budžeta. Tekućim poreskim zakonom u Bugarskoj nije dovoljan podsticaj za aktivnosti neprofitnih organizacija za pružanje socijalnih usluga.

2.7 Obrazovanje

Knjaževac

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

Na području opštine Knjaževac predškolsko vaspitanje i obrazovanje organizovano je u 4 vrtića (3 u Knjaževcu i 1 u Minićevu). Svi vrtići su u državnoj svojini.

Osim neravnomernosti u mreži objekata predškolskog vaspitanja (uglavnom nedostupni za decu u selima), evidentan je i nedostatak kapaciteta. Prema podacima za 2007/2008. godinu, u vrtiće je primljeno 164 deteta, a nije primljeno 22.

Opšta je ocena da je obuhvat dece predškolskim obrazovanjem u seoskim sredinama u Srbiji veoma nizak.

S obzirom na sadašnje kapacitete državnih ustanova i njihovu prostornu distribuciju, potencijali za povećanje kapaciteta i kvaliteta mogu se naći u saradnji sa privatnim sektorom i nevladinim organizacijama, kao i modalitetima prilagođenim lokalnim specifičnostima (mobilni vrtići za rad sa decom na ruralnom području i dr.). Blagovremeno obezbeđenje prostora za predškolske ustanove

od strane lokalnih vlasti, kao i stimulisanje privatnog i nevladinog sektora da po pristupačnim cenama organizuju predškolske grupe u blizini mesta stanovanja dece su način za povećanje kapaciteta predškolske zaštite i fleksibilno dimenzionisanje kapaciteta u skladu sa potrebama. Istovremenom, važno je da se privatna ponuda predškolske zaštite umreži u ukupan sistem predškolske zaštite u opštini.

Kapaciteti dečijih ustanova su nedovoljni. Ne bi trebalo da bude ograničenja za širenje kapaciteta, ukoliko se obezbedi pristojan prostor koji zadovoljava tehničke i higijenske standarde za ovu namenu. Na ruralnom području, izuzev Minićeva, ne postoje predškolske ustanove. Predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem obuhvaćena su, uglavnom, samo deca uzrasta 5,5-6,5 godina u pripremnim predškolskim grupama.

Osnovno/obavezno obrazovanje.

Na području opštine Knjaževac postoje 4 osnovne škole sa 2241 učenikom . Kao i u većem delu Srbije, i na području opštine Knjaževac evidentna je razlika u pogledu komunalne opremljenosti, uslova i kvaliteta nastave u gradskim i seoskim školama, naročito četvororazrednim, sa malim brojem đaka. Gradske škole su komunalno opremljene, imaju kabinete, biblioteke, trpezarije, sportske terene i fiskulturne sale. Osmorazredne škole u selima uglavnom su priključene na naseljski vodovod, neke i na kanalizaciju, imaju biblioteku, trpezariju, većina ima fiskulturnu salu i/ili sportski teren, dok četvororazredne imaju vodu (bunare sa hidroforom ili iz naseljske vodovodne mreže), za odvod otpadnih voda uglavnom koriste septičke jame i imaju poljske klozete, većina ima trpezariju, poneka sportski teren, ali nemaju biblioteku, kabinete i fiskulturnu salu.

U Knjaževcu postoji i niža muzička škola.

Postojeća mreža objekata osnovnog obrazovanja je dosta razvijena, a građevinski fond je moguće odgovarajućim intervencijama unaprediti. Potencijal za unapređenje kvaliteta nastavnog procesa obuhvataju promene u organizaciji rada škola (rad u jednoj smeni i uvođenje produženog boravka i celodnevne nastave), povećanje dostupnosti osnovnog obrazovanja i poboljšanje kvaliteta nastave za đake u malim naseljima i udaljenim od objekata škole (uvođenje organizovanog i prilagođenog đачkog prevoza, mobilni nastavnički timovi, koji obavljaju specijalizovanu nastavu u područnim školama sa malim brojem učenika i sl.). Raspoloživi kapaciteti osnovnih škola, posebno u seoskim školama, mogu zadovoljiti potrebe za organizovanje drugih kompatibilnih aktivnosti (predškolska nastava, razne forme neformalnog obrazovanja i sl.).

Osnovni problemi su nejednaki uslovi i kvalitet obaveznog obrazovanja i obuhvataju razlike u opremljenosti škola, kapacitetu školskog prostora, pratećim prostorijama, komunalnoj opremljenosti i građevinskom bonitetu objekta, režimu nastave i dr. Uslovi i kvalitet obaveznog školovanja su naročito podstandardni u četvororazrednim područnim školama (kombinovana odeljenja, zastarelost nastavnih sredstava i dr.). Znatno broj objekata, posebno u seoskim naseljima, lošeg je kvaliteta i komunalne opremljenosti, bez fiskulturnih sala i sportskih terena i adekvatnih nastavnih sredstava. U pogledu školskog prostora evidentan je manjak u gradskim i višak u seoskim osmorazrednim, a naročito četvorazrednim školama.

Srednje obrazovanje.

Knjaževac ima dve srednje škole (Gimnaziju i Tehničku školu) i dom učenika. Ukupan broj učenika u Knjaževačkim srednjim školama je 748.

Postojeći građevinski fond srednjih škola moguće je manjim intervencijama i ulaganjima unaprediti. Usklađivanje programa srednjeg obrazovanja sa prirodnim i humanim potencijalima lokalne sredine i bolje osposobljavanje srednjoškolaca za rad na projektima koji će doprineti poboljšanju blagostanja su osnovni pravci unapređenja ovog nivoa obrazovanja.

„Tehnička škola“ i „Gimnazija“ u Knjaževcu poseduju sportske terene i fiskulturne sale.

Više i visoko obrazovanje.

Postoji istureno odeljenje Megatrenda iz Zaječara – Biofarming sa 72 studenata. Osim biofarminga (Megatrend), u cilju zadržavanja mladih ljudi u opštini, kao i zadovoljenja potreba za stručnim kadrom nameće se potreba uvođenja još nekog odeljenja više ili visoke škole (turizam, ekologija...).

2.7.1 Belogradčik

Opštinski obrazovni sistem se sastoji od sledećih celina:

Predškolske ustanove - vrtić Igljika Belogradčik (ima i jednu poludnevnu grupu u Rabiši);

Škole - Srednja škola "Hristo Botev", škola za stručno usmerenje "A. S. Popov:", osnovna škola "Vassil Levski", koja se nalazi u Belogradčiku i "Aprilov" u Rabiši;

Servisno odeljenje - Dečji kompleks i dr.

Predškolske ustanove

Vrtić Igljika

Broj smeštene dece u vrtiću je 151. Deca su raspodeljena u šest grupa, pet u glavnoj zgradi, jedna je poludnevna izdvojena grupa - Rabiša. Osoblje se sastoji od 25 ljudi, od kojih 13 - nastavnici (6-mr, 7-specijalista).

U decembru 1998. godine Vrtić Igljika je uključen u "Korak po korak" Fondaciju Instituta za otvoreno društvo. Ovo je drugi predškolski program na području Vidinske oblasti.

Izdatke za obuku nastavnika (pet dana treninga na svaka tri meseca) u potpunosti snosi Fond.

Tabela 24: Broj grupa, broj dece i broj nastavnika u vrtiću "Igljika"

	1995.	2005.
Broj grupa u gradu	9	5
Broj grupa po selima	2	1
Broj dece	238	151
Broj nastavnika	24	13
Broj nenastavnog osoblja	28	12

Osnovna škola "Vasil Levski"

Školu pohađa 238 učenika, podeljeni u 11 odeljenja:

- 1 pripremni razred;

- 2 odeljenja, I razred;
- 2. odeljenja, II razred;
- 3 odeljenja, III razred;
- 3 odeljenja, IV razred

U proseku odeljenja su sastavljena od 21 učenika.

Ukupan broj zaposlenih - 6 nenastavno osoblje i 16 nastavnika, uključujući i stepen: "magistar" – 11, "Diplomirani" – 2, "specijalista" - 3.

Tabela 25: Broj učenika, odeljenja i nastavnika u osnovnoj školi "Vasil Levski"

	1995	2005
Broj učenika	390	238
Broj odeljenja	18	11
Broj nastavnika	25	16
Nenastavno osoblje	7	6

Osnovna škola "Vasila Aprilov" - selo Rabiša

Školu pohađa 56 učenika, podeljenih u 4 odeljenja od po 2 razreda.

I – III razred - 16 učenika,

II - IV - 18 učenika,

V - VIII razred - 12 učenika,

V – VII razred - 10 učenika,

Škola ima 8 nastavnika, uključujući i stepen:

-"Master" - 5;

-"Specijalista" – 3.

Tabela 26: Broj učenika, odeljenja i nastavnika u osnovnoj školi "Vasila Aprilov – selo Rabiša"

	1995	2005
Broj učenika	70	56
Broj odeljenja	6	4
Broj nastavnika	14	8
Nenastavno osoblje	6	-

Srednja stručna škola "Hristo Botev"

Školu pohađa 401 učenik, smeštenih u 18 odeljenja. U proseku odeljenje ima 22 učenika. Kvalifikacija nastave i programa ispunjava uslove za razred škole. Od 33 nastavnika, 30 su "master" (8 sa tim SPC-u) i 3 "Profesionalni". U školi ima 8 ljudi koji čine nenastavno osoblje.

Škola raspolaže savremenim računarima sa pristupom Internetu putem satelitskog linka.

Tabela 27: Broj učenika, odeljenja i nastavnika u srednjoj stručnoj školi "Hristo Botev"

	1995	2005
Broj učenika	500	401
Broj odeljenja	24	18
Broj nastavnika	45	33
Nenastavno osoblje	13	8

Škola za stručno usmerenje "A. S. Popov"

Školu pohađa 111 učenika, podeljenih u 5 razreda sa sledećim smerovima: industrijski dizajn i estetika u elektronici - 1/2 odeljenja, Komunikacija inženjering - 1/2 odeljenja, Telekomunikacije - 1 odeljenje, Organizacija i upravljanje u turizmu- 3 odeljenja.

Prosečan broj učenika u odeljenju je 22.

Škola ima 11 nastavnika, 10 od njih sa diplomom "mastera" i 1 "ekspert", gostujući predavači - 5 magistra. Nenastavno osoblje - 5 .

Tabela 28: Broj učenika, odeljenja i nastavnika u školi za stručno usmerenje "A. S. Popov"

	1995	2005
Broj učenika	184	111
Broj odeljenja	11	5
Broj nastavnika	15	11
Nenastavno osoblje	14	5

U vezi sa gore navedenim, kao i prioriteti za razvoj i unapređenje obrazovanja u opštini Belogradčik se pojavljuju:

- Privlačenje i zadržavanje dece u školi;
- Racionalizacija mreže osnovnih i srednjih škola, j
- Očuvanje i unapređenje razvoja svih škola u opštini;
- Povećanje obrazovne uloge obrazovnih institucija, škola i vrtića na direktnom širenju društvenog znanja i veština za odbranu prava, dužnosti i preuzete odgovornosti učenika, kao članova društva;
- Optimizacija sistema upravljanja srednjeg obrazovanja;
- Poboljšanje kvaliteta obuke PIU i EPA, tako što svaki učitelj daje mogućnost da biraju udžbenike, obrazovne i druge pomoćne literature i da razvije svoju strategiju obrazovne delatnosti, preuzimanje odgovornosti za kvalitet ishoda obrazovanja;
- Jačanje kontakata škola, jedinica i službi vrtića sa bugarskim i stranim školama i organizacijama .
-

2.8 Infrastruktura

Knjaževac

Održavanjem komunalnog sistema i razvojem infrastrukture na teritoriji opštine Knjaževac bave se tri preduzeća, čiji je osnivač Opština:

- JP Direkcija za razvoj, urbanizam i izgradnju opštine Knjaževac - prostorno i urbanističko planiranje, izgradnja i rekonstrukcija puteva, ulica, javnih zgrada, javne rasvete itd.;
- JKP "Standard" - vodosnabdevanje, kanalisanje i tretman otpadnih voda, čvrsti otpad i pijace i
- JKP "Toplana" - oblast grejanja.

Putna infrastruktura

Knjaževac je sa drugim gradovima dobro povezan drumskim saobraćajem, a svakako najvažniji putni pravci su ka Zaječaru i Nišu (magistralni put M25 Niš-Kladovo). Knjaževac se nalazi u blizini Koridora 10 (udaljen 45 km), Koridora 4 (u Bugarskoj, udaljen 80 km) i magistralnog puta M5, odnosno E761: Paraćin – Zaječar – Vidin (udaljen 40 km od grada).

Kroz opštinu prolazi železnička pruga br. 38: Crveni Krst (Niš) – Zaječar – Prahovo pristanište. Pruga nije elektrificirana.

Najbliži aerodromi se nalaze u Nišu (60 km) i Sofiji (120 km).

Indikator dužina puteva u km/km² iznosi 0,40 i na nivou je proseka RS. Putna mreža je međutim loše razvijena, s obzirom na postojanje 85 naselja i strukturu (razuđenost) seoskih naselja, tako da bi navedeni indikator morao da bude značajno veći u odnosu na prosek RS.

Tabela 29: Indikator dužina puteva u km/km²

Opis	Dužina puteva, km	Površina, km ²	Dužina puteva u km/km ²
Republika Srbija	38.436	88.361	0,43
Knjaževac	484	1.202	0,40

- Izvor podataka – Statistički godišnjak „Opštine u Srbiji“, 2008. godina

Tabela 30: Putna infrastruktura u opštini Knjaževac i Zaječarskom okrugu

Osobina	Zaječarski region	Knjaževac
Ukupno		
Svega	1419	484
Savremeni kolovoz	1102	413
Magistralni put		
Svega	170	33
Savremeni kolovoz	170	33
Regionalni put		
Svega	581	185
Savremeni kolovoz	470	160
Lokalni putevi		
Svega	668	266
Savremeni kolovoz	462	220

- Izvor podataka – Statistički godišnjak „Opštine u Srbiji“, 2008. godina

Magistralni put Zaječar – Niš, u dužini od 33 km prolazi kroz opštinu Knjaževac, i svakako predstavlja najznačajniji putni pravac u opštini. Sa sedam regionalnih putnih pravaca Knjaževac je saobraćajno povezan sa susednim opštinama. Regionalni putni pravci u opštini su:

- Sokobanja - Knjaževac - Piroć;
- Svrljig - Kalna - granica sa Bugarskom;
- Boljevac - Bučje - Knjaževac;
- Svrljig - Božinovac - Knjaževac;
- Manjinac - Debelica - Minićevo - granica;
- Knjaževac (preko Ravne, Debelice, Trnovca i Drenovca) - Borovac i
- Zaječar - Bučje.

Putna mreža Knjaževca je na nivou razvijenosti Zaječarskog okruga, međutim ukupna dužina i kvalitet putne mreže su na relativno niskom nivou. Privredni razvoj, a posebno razvoj turizma na Staroj planini zahtevaju postojanje značajno bolje putne infrastrukture, tako da se u narednom periodu poboljšanje putne mreže postavlja kao jedan od najvažnijih razvojnih prioriteta opštine.

Vodovod i kanalizacija

Tabela 31: Podaci o javnom vodovodu i kanalizaciji

Parametar	Republika Srbija	Zaječarski okrug	Knjaževac
Ukupno zahvaćene količine vode, 000 m ³	708.496	11.145	2.434
Ukupno isporučene količine vode, 000 m ³	507.103	7.478	1.716
Ukupne količine otpadnih voda, 000 m ³	380.300	5.807	1.242
Domaćinstava priključenih na vodovodnu mrežu	1.986.259	33.281	8.282
Domaćinstava priključenih na kanalizacionu mrežu	854.516	20.657	5.194

* - Izvor podataka – Statistički godišnjak „Opštine u Srbiji“, 2008. godina

Imajući u vidu razuđenost naselja na teritoriji opštine, procenat stanovništva koji koristi javni vodovod je veliki, ali je infrastruktura stara i dotrajala. Pokrivenost seoskih naselja vodovodom je oko 83%. Organizovano snabdevanje vodom iz sistema JKP obezbeđeno je u 15 sela. Sopstvene sisteme za snabdevanje vodom imaju 32 sela.

Kanalizaciona mreža, međutim, nije razvijena, a dodatni problem predstavlja nepostojanje uređaja za prečišćavanje otpadnih voda. Ukupna količina od oko 1.200.000 m³ otpadne vode se direktno (bez prethodnog tretmana) upušta u recipijent (reku Timok). Tokom 2008 godine započete su aktivnosti na izgradnji sistema za prečišćavanje otpadnih voda i počela je izrada tehničke dokumentacije.

Upravljanje komunalnim otpadom nije rešeno. Na teritoriji grada se, prema proceni JKP, produkuje oko 9.500 t industrijskog otpada, koji se odlaže zajedno sa komunalnim, na neuređeno gradsko smetlište, smešteno na obali reke Timok. Smetlište je locirano na oko 1 km od centra grada. Broj kontejnera (150) i kanti (3.250) za otpatke ne zadovoljava potrebe opštine.

Opština Knjaževac je 2006. godine sa još šest opština iz Timočke krajine potpisala Memorandum o zajedničkoj izgradnji regionalne deponije u Halovu kod Zaječara. U toku je izrada tehničke dokumentacije za ovu deponiju.

2.8.1 Belogradčik

Vodosnabdevanje

Opština Belogradčik se snabdeva vodom sa izvorišta Čuprenske i Repljanske reke. Vodovodni sistemi (interni i eksterni) su izuzetno zastareli i amortizovani. Azbest-cementne cevi su stae i više od 35 godina. Samo 18 km vodovodne mreže je od čeličnih cevi - sagrađen 1989. godine. Osim opštine Belogradčik na vodovod je povezano i Čuprene, Rujintsi i Dimovo, ukupno 18 naselja. Dužina vodovoda je 185 kilometara. Samo u opštini Belogradčik je 109,7 kilometara od čega je 46 kilometara glavnog vodovoda i 63,7 kilometara interne mreže.

Postrojenja za prečišćavanje vode za piće ne postoje. Vršni se samo hlorisanje vode.

U nekim delovima opštine i u pojedinim periodima pokazatelj zamućenost nije u skladu sa ISO standardima.

Neophodno je da se izradi projekat i izgradi postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda. Vodovod ima značajne gubitke u sistemu vodosnabdevanja. Vodovodnoj mreži je potrebna rekonstrukcija, koja se sastoji od zamene novim polietilenskim cevima.

Mreže i sistemi za otpadne vode

Kanalizaciona mreža je izgrađena samo u gradu Belogradčik a delom u selu Rabiša. Voda iz gradskih kolektora se ispušta u korito reke.

U toku je priprema za projektovanje i izgradnju postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.

Hidromelioracije

80-ih godina XX veka u opštini Belogradčik izgrađen je sistem za navodnjavanje iz Rabiša jezera i akumulacije u selu Rabinovtsi, Oshane. Tako će su sagrađene i brane u selu Salaš.

U ovom trenutku sistemi za navodnjavanje su uništeni i nisu u funkciji.

Transportna mreža

Belogradčik ima veoma slabo razvijen saobraćajni sistem. Dužina puteva na teritoriji opštine iznosi: republički 86,36 kilometara i 55,24 kilometara opštinskih puteva. U neposrednoj blizini teritorije opštine prolazi transevropski put E-79, koji pruža glavnu putnu vezu sa drugim delovima zemlje. Stanje putne mreže se odlikuje malom širinom kolovoza, nedostatkom usluga, teških situaciono geometrijskih elemenata i veoma lošim stanjem kolovoza.

Otvaranje novog graničnog prelaza na Kadibogazu će imati značajan uticaj u smislu poboljšanja ekonomskih i turističkih veza.

Postojećoj putnoj mreži u opštini Belogradčik potrebna je modernizacija, renoviranje i izgradnja novih trasa kako bi se obezbedio olakšani pristup naseljima i turističkim lokacijama u opštini.

Energetska mreža i sistem

Opština Belogradčik je uz pomoć republičkog elektroenergetskog sistema finansirala izgradnju dve regionalne podstanice 110/20 kv. Elektro energetska mreža pokriva sva naseljena mesta u opštini Belogradčik. Dalekovod je snage 20 KW i trafo stanice snage 20 / 0,4 kw. Elektro mreža je gotovo u potpunosti u vazduhu. U naseljima postoji ulično osvetljenje. U javnoj rasveti grada i nekim selima stare sijalice su zamenjene štedljivim sijalicama. Stanje opreme ne ispunjava uslove za bezbedan i visok kvalitet snabdevanja energijom. Mreža je dobrim delom amortizovana i ne zadovoljava postojeća opterećenja tako da je značajan gubitak napona i energije, što dovodi do neispravnog napajanja. Od 2001. godine je počela postepena zamena ulične rasvete u gradovima i selima uz uštedu energije. Rasveta koja osvetljuje tvrđavu je u veoma lošem stanju, mnogo kablova nedostaju. Osvetljenje je obnovljeno samo na tvrđavi.

Komunikacije

Telekomunikacije

Ukupan broj telefona u opštini je oko 3700 i to je maksimalni broj koji može da se servisira unutar postojećeg sistema. Sa izuzetkom nekoliko graničnih sela u celoj opštini postoji pokrivenost signala mobilne telefonije.

Mediji

Opština je pokrivena kvalitetno radio i televizijskim signalom. U Belogradčiku je izgrađen jedan od najvećih radio-televizijskih relejnih tornjeva u Bugarskoj. U selima Stakevtsy, SelaOshane postoje repetitori. Mreža kablovske televizije postoji samo u opštinskom centru - gradu Belogradčik.

Internet pristup

Internet provajder na teritoriji opštine je BTC. Godine 2005. godine otvoren je I - centar, koji pruža niz usluga. U 2004. godini kompanija BG NET započela je pružanje kablovskog internet pristupa sa boljim kvalitetom veze i znatno većim brzinama. Time je poboljšaan kvalitet ove vrste komunikacije u opštini.

Deponija otpada

Na teritoriji oblasti Vidin radi samo jedna deponija za čvrsti otpad u blizini sela Dabravka na lokalitetu Fusino na 4 km od Belogradčika. Deponija je stara više od 25 godina i već je dostigla 1/3 ukupnog kapaciteta. Deponija ne ispunjava trenutne regulatorne zahteve za izgradnju i funkcionisanje takvih objekata i ona će biti zatvorena posle puštanja u rad nove regionalne deponije za otpad - Vidin. Opština Belogradčik je pripremila plan sanacije postojeće deponije u skladu sa regulatornim zahtevima.

2.9 Urbanizam

2.9.1 Knjaževac

U uslovima zapošljavanja stanovništva u urbanim naseljima, a delimično i u suburbanima, sa jedne strane, i nemogućnosti njegovog definitivnog preseljavanja u centre rada sa druge, dnevna migracija ostaje izraz ekonomskih kompromisa iz kojih je u našim uslovima proizašla specifična socioekonomska kategorija radnik – zemljoradnik, što je u biti implikacija nepotpune alokacije rada iz poljoprivrede u sekundarne i uslužno-upravne delatnosti. Taj proces je uticao na određen vid socio-ekonomskog preobražaja gradskih okruženja i seoskih naselja.

Na prostorni obim, pravce i intenzitet dnevne migracije stanovništva u velikoj meri uticaće razvoj javnog gradskog, prigradskog i međugradskog saobraćaja i u njemu primenjivana tarifna politika, koja je stimulisala kretanje radne snage na većim distancama. Činjenica je da su naselja sa dobrom saobraćajnom dostupnošću migraciono stabilna sa razvijenom dnevnom migracijom, kao i da su saobraćajno izolovana i nedostupna naselja migraciono labilna tj. emigraciona.

U uslovima stalnog preraseljanja stanovništva i manje-veće sinhronizovanosti procesa deagrarizacije, industrijalizacije, urbanizacije sa opštim socioekonomskim tokovima razvijali su se dnevni urbani sistemi u Srbiji. Shodno dinamici razvoja centara rada, obrazovanja i drugih uslužnih funkcija i javno-socijalnih službi, razvili su se dnevni urbani sistemi, višeslojne hijerarhije, sačinjeni iz komplementarnih i kompatibilnih, subsistema.

Dosadašnja iskustava u istraživanju demografskih, prostornih i funkcijskih komponenti dnevnih urbanih sistema govore da su za izradu modela njihovog ispoljavanja i trajanja najrelevantniji indikatori o razmeštaju i funkcijskom usmerenju centara rada i naselja stanovanja, kao i broju i strukturama dnevnih migranata. Osnovna hipoteza pri konstruisanju modela polazi od činjenica da:

- intenzitet i smerovi dnevne migracije na jednoj strani i prostorna distribucija naselja ishodišta i odredišta dnevnih migranata na drugoj, daju mogućnost za određivanje granica tj. prostornog obuhvata dnevnih urbanih sistema;

- okupljanjem i integracijom teritorija naselja sličnih migracionih osobina utvrđuje se polje funkcionalnog uticaja gradskog centra;
- na bazi intenziteta dnevne migracije vrši se njegova unutrašnja diferencijacija na subcentre, zone i areale.

Decentralizacija urbanizacije i razvoj dnevne pokretljivosti stanovništva imaju za cilj porast broja sela koji funkcionišu kao delovi koherentnih mreža.

Na osnovu relevantnih indikatora o pokretljivosti radne snage, odnosno kontingenta stanovništva koje obavlja delatnosti van mesta stanovanja, Knjaževac dobija oko 1500 radnika dnevnih migranata iz 70 naselja.

Očuvanje i transformacija ruralnih naselja i područja

Decentralizacijom funkcije rada i stvaranjem submigracionih sistema omogućila bi se primena modela decentralizovane koncentracije stanovništva i funkcija. Model decentralizovane koncentracije odgovara principima održivog razvoja teritorije naročito u pogledu racionalnog - štedljivog korišćenja prostora, resursa, energije i transporta.

Na ruralnom području opštine Knjaževac najpogodniji instrument implementacije modela decentralizovane koncentracije, je primena koncepta centara zajednica naselja – nukleusa socio-ekonomske transformacije ruralnih i slabo urbanizovanih delova opštine. To bi bila naselja sa razvijenom javno-socijalnom infrastrukturom i nukleusima proizvodnih delatnostima i uslugu predisponirani za lociranje novih industrijskih pogona, prilagođenih savremenim tehnologijama, ekološkim standardima i autohtonim sirovinama. Uz odgovarajuće podrške i stimulacije razvoja proizvodnje bazirane na lokalnim resursima (rude, drvo, stočarski proizvodi, vinogradi, voćnjaci i sl.) omogućilo bi se otvaranje novih radnih mesta i razvoj dopunskih, alternativnih ili dvojnih (komplementarnih) zanimanja stanovništva u domenu poljoprivrede, rudarstva, energetike, industrije, zanatstva, trgovine, ugostiteljstva, turizma i javnih službi. Komplementaran razvoj poljoprivrede i ostalih delatnosti vodiće usporavanju depopulacije i socijalno-ekonomskom preobražaja sela. Zbog toga, obnovu sela i oživljavanje seoske ekonomije treba temeljiti na kreativnoj integraciji savremenih proizvodnih i potrošačkih tendencija, kao i ekonomskoj valorizaciji lokalne baštine, resursa, kulture, tradicije i znanja. Bez stimulativnog vrednovanja rada i javne afirmacije kvaliteta i načina seoskog života ne može se u ruralnim područjima zadržati stanovništvo, niti se ona mogu prostorno i ekonomski razvijati. Uloga mikrorazvojnih centara je da omoguće dopunjavanje seoske i gradske ekonomije.

U razvoju i unapređenju ruralne infrastrukture prioritet ima opremanje mikrorazvojnih centara savremenim objektima i uslugama u domenu saobraćaja, vodoprivrede, telekomunikacija i informatičkih tehnologija, kao i u domenu javnih službi.

Za razvoj naselja je od posebnog značaja funkcija stanovanja. Osnovni indikatori razvijenosti su disperzija stanovništva, stanova, objekata i usluga javnosocijalne infrastrukture. U uslovima urbane polarizacije i depopulacije ruralnih područja i konstantne ekonomske krize, postojeći stambeni fond treba tretirati kao jedan od razvojnih resursa naselja. Neophodno je stimulisanje i usmeravanje stambene i stambeno-poslovne gradnje u ruralnim područjima. Seoskom stanovništvu je potrebno omogućiti kvalitetnu izgradnju ili rekonstrukciju stambenih i objekata seoske ekonomije, uz poštovanje tradicionalnih obrazaca uređenja predela, organizacije i bioklimatske izgradnje objekata i uvođenje savremenih tehnologija građenja.

Koncepcija razvoja mreže naselja

Polazeći od ostvarenih prostorno-funkcionalnih odnosa i veza na teritoriji opštine Knjaževac i njenog okruženja, identifikovana je vertikalna-funkcionalna i horizontalna-prostorna hijerarhija u mreži naselja. Funkcionalne veze i odnose u opštini odlikuje nedovoljna koherentnost, to jest nedovoljna razvijenost funkcijskih veza između opštinskih celina.

U cilju razvoja koherentne prostorno-funkcijske organizacije opštine, na bazi prirodno-ekoloških, demografskih, socijalno-ekonomskih i drugih karakteristika njenog geoprostora predlaže se model

buduće mreže naselja.

U opštini Knjaževac, sekundarni opštinski centri Minićevo i Kalna, centri sa posebnim funkcijama Vina i Rgošte, i centri zajednica sela Bučje, Valevac, Donje Zuniče, Beli Potok, Vasilj i Donja Kamenica. Specifičnu funkciju centra tercijarnih delatnosti imaće i Crni Vrh.

Funkcije opštinskog centra i centara zajednica naselja će, u nekim slučajevima, prevazilaziti opštinske granice i imati međuopštinski uticaj (između dve ili čak i tri opštine), shodno morfološkim predispozicijama terena, ali i tradicionalnim usmerenostima stanovništva.

2.9.2 Belogradčik

Opština Belogradčik zauzima teritoriju od 409.026 ha, (409 km²). Ukupna površina obuhvata: 203 308 hektara poljoprivrednog zemljišta (49,7%); 194.494 hektara pod šumama (47,5%); 1.115 hektara saobraćajnica i tehničke infrastrukture (0,3%); 10.109 hektara zauzimaju naselja u drugim urbanim sredinama (2,5%). Ova teritorija se odnosi na 18 sela. Najveća sela su Stakevtsy, Salaš i Rašanovtsi - 71,8 km², odnosno, 49,7 km² i 48,5 km². Šest lokacija ima više od 20 km² zemlje: Kračimir - 25,7; Rabiša - 24,5; Praujda - 23,6; Granitovo - 22,5; Belogradčik i Borovitsa 22.1 - 21.7.

Tehnička infrastruktura

Putna mreža u opštini iznosi 141,6 kilometara dužine i sastoji se od puteva trećeg razreda (86.4 kilometara - 61%) i opštinskih (55.2 kilometara - 39%) puteva. Stepenn završetka putne mreže je 346,2 km/1.000 km dok je proseka za Bugarsku 336,0 km/1.000 km². Postojeći putevi su 100% pod asfaltom, ali u vrlo lošem stanju. Sva naselja su elektrificirana. Vodossnabdeveno je 17 naselja. Bez centralnog vodovoda je Slivovnik.

2.10 Turizam

Turizam predstavlja jedan od najznačajnijih razvojnih potencijala prekogranične regije. Izgradnja turističkog centra na Staroj planini može predstavljati značajan zamajac opštem ekonomskom razvoju regije. Sa druge strane, pogotovu nakon promocije stena Belogradčika tokom 2009 u kampanji za izbor novih sedam čuda prirode, turizam u Belogradčiku je doživeo pravi bum i opštinu je tokom 2009. godine posetilo oko 300.000 turista. Turizam je viđen kao jedan od prioriternih sektora privrede u obe opštine sa velikim mogućnostima za intenzivni razvoj. Poslednjih godina beleži se jasan trend ubrzanog razvoja sektora i povećanje njegovog udela u BDP. Evidentno je povećano ulaganje u infrastrukturu i poboljšanje pravnog i institucionalnog okvira za razvoj turizma. Značajno je i povećanje broja malih i srednjih preduzeća u sektoru turizma.

Značajniji smeštajni kapaciteti prekogranične regije su:

Belogradčik - Opština ima ukupno 36 ugostiteljskih objekata, mada se njihov broj konstantno povećava tokom poslednjih pet godina. Trenutno su kategorizovana 184 ležaja.

- Hotel (potpuno renoviran, sa četiri zvezdice) - 84 ležaja
- Privatni smeštaj - "Raj" - 10 ležaja
- Porođični hotel - "Madona" - 26 ležaja
- Seoski turizam - 6 kreveta
- Vila Albatsita - 10 ležaja
- Hotel St Valentin - 16 ležaja

- Rabiša motel na ulazu u pećinu Magura - 16 ležaja
- Lovački dom - 16 ležaja

U Knjaževcu su raspoloživi sledeći smeštajni kapaciteti:

- Hotel «Timok» (Nalazi se u centru Knjaževca i nekada je raspolagao sa 66 kreveta, kafanom, restoranom i letnjom baštom. Nakon privatizacije, novi vlasnik je uložio u renoviranje i očekuje se da prve goste Hotel primi tokom 2010. godine.)
- Konak «Vila Katarina» raspolaže sa 42 ležaja u dva apartmana i osamnaest soba. Posедуje i veliku i malu restoransku salu. Okružena je prirodom a ima i dečije igralište i sportske terene za male sportove.
- STUR «Barka» Raspolaže sa 4 apartmana i još 90 ležajeva u 37 soba. Konak nudi lovcima mogućnost čuvanja lovačkih pasa u 80 boksova.
- Pansion «Mali predah» sa 19 soba, četiri apartmana i salom kapaciteta 600 mesta.
- Pansion «Ana» sa 13 dvokrevetnih i trokrevetnih soba. Gostima je na raspolaganju i višenamenska sala sa 400 mesta.
- Preduzeće za ugostiteljstvo i usluge konak «Čirić» D.O.O - objekat poseduje ukupno 14 ležajeva.
- Planinarski dom «Babin zub» sa 72 ležajeva.
- Epsturs hotel «Babin zub» Kapacitet objekta je 60 ležajeva.

Na teritoriji opštine Knjaževac ima 230 kategorisanih ležajeva u seoskim sredinama. Smeštajnih kapaciteta ima u sledećim selima: Vrtovac, Balta Berilovac, Crni Vrh, Ravno Bučje, Inovo, Jakovac, Gornja Sokolovica, Vlaško Polje, Bučje, Zubetinac, Stogazovac i Žlne.

U mestima nadomak Stare planine nalazi se još nekoliko smeštajnih ugostiteljskih objekata. To su:

- Konak „Talisman“ u Kalni;
- Konak „Mezdreja“;
- Konak „Ždrma“ u Crnom Vrh;
- Konak „Sedla“ u Čušćici;
- Škola u Čušćici.

2.11 Kulturno-istorijski sadržaji i vrednosti

Tragovi života na teritoriji prekogranične regije su prisutni još iz perioda praistorije o čemu svedoče brojni arheološki nalazi, kao i pećinski crteži u pećini Magura i crtež konjanika u Gabrovnici.

Od kulturno istorijskih spomenika treba pomenuti:

Prirodnjački muzej – Belogradčik

Muzej prirodnih nauka koji je otvorio svoja vrata za posetioce davne 1975 otvaranjem izložbe, jedinstvene u ovom delu Bugarske. Izložba sadrži 520 eksponata, ali ima još jedan fond od 2500 (ukupno 3000). Muzej je male veličine, njegovi gosti mogu da uživaju u najatraktivnijim segmentima bogatog biodiverziteta cele severozapadne Bugarske. Eksponati su raspoređeni na ekološkim principima, koji omogućava da posetioci dobiju jasnu sliku o odnosima u prirodi.

Istorijski muzej – Belogradčik

Smešten u kući iz 1810, koja je u stilu preporoda zapadnobugarske arhitekture. Izložba predstavlja istoriju, način života i običaje lokalnog stanovništva - etnografske grupe torlaka.

Tvrđava Belogradčik

Spomenik kulture od nacionalnog značaja i jedna od najbolje sačuvanih tvrđava u Bugarskoj. U trećem veku nove ere sagradili su je Rimljani kako bi sačuvali strateški važne puteve koji prelaze kroz ovu oblast. U doba kasne antike je bio deo sistema odbrane rimskog i kasnije vizantijskog carstva. Turci je osvajaju u XIV veku i koriste je kao garnizon i pretvaraju je u ožaru. Kao vojni objekat poslednji put je korišćena u Srpsko-bugarskom ratu 1885. godine.

Astronomska observatorija

Opservatorija Instituta astronomije, BAS - ima tri teleskopa i kompjutersku opremu. Trenutne mogućnosti opservatorije, u turističke svrhe nisu u potpunosti iskorišćene.

Art galerija - Belogradčik

Ima preko 180 slika i grafika. Izložba obuhvata slike poznatih bugarskih slikara Vladimira Dimitrova, Stojana Veneva, Ivana Christova, Loana Levijeva, Baije Bapisheva i drugih. Zgrada ima predivnu arhitekturu i nedavno je obnovljena u okviru projekta "Lepa Bugarska".

Pećina Magura

Magura je najveća pećina u Bugarskoj i nalazi se u podnožju brda Rabiša samo 17 kilometara od Belogradčika. Ukupna dužina pećine je oko 3000 metara, od kojih je uređeno i pristupačno oko 1400 m. Temperatura varira između 12,2 - 12,9 ° C u svim godišnjim dobima. Najvrednije nasleđe su slike u pećinama koje je čine jedinstvenom u čitavoj jugoistočnoj Evropi. Slike su iz bronzanog doba i starije su od 3000 godina.

Rabiša – seoska crkvena škola

Škola se nalazi u porti Svetog proroka Ilije i jedna je od najstarijih u Bugarskoj - sagrađena je 1835. Veličanstvene freske su očuvane u učionici. Zgrada je obnovljena i otvorena za posete.

Zavičajni muzej

O prošlosti Knjaževca, kulturnom i privrednom razvoju, govore bogate zbirke u Zavičajnom muzeju i Muzeju grada Knjaževca. U sastavu Zavičajnog muzeja se nalaze Muzej grada, arheo-etno park u selu Ravni i antički lokalitet Timacum Minus.

Muzej grada Knjaževca nalazi se u kući Ace Stanojevića koja je podignuta 1910. godine i predstavlja spomenik kulture. Izloženi predmeti su pre svega predmeti porodice Stanojević, dok je deo eksponata dobijen na poklon od starih knjaževačkih porodica. U donjoj etaži, u galerijskom prostoru održavaju se različiti muzejski sadržaji, književne i muzičke večeri, različita predavanja itd.

Arheo-etno park se nalazi u selu Ravna na oko osam km severno od Knjaževca, u dvorištu seoske škole koja je i sama spomenik kulture. U sklopu parka se nalazi istraživačka stanica, lapidarijum sa izloženim rimskim kamenim spomenicima koji su pronađeni prilikom arheoloških istraživanja i etno-park u kojem je rekonstruisano seosko domaćinstvo sa kraja XIX i početka XX veka sa ciljem da se prezentuje i neguje tradicionalno graditeljstvo kraja.

Timacum Minus je lokalitet iz rimskog perioda i predstavlja najstarije poznato vojno utvrđenje u timočkoj oblasti. Nalazi se u blizini sela Ravna. Pretpostavlja se da je utvrđenje i prateće naselje iz perioda I-VI veka naše ere. U prostoru nekadašnjeg utvrđenja su pronađeni ostatci različitih građevina, dok su u blizini utvrđenja pronađeni ostatci civilnog naselja. Na obližnjim padinama se nalaze ostatci dve rimske nekropole sa brojnim i raznovrsnim nalazima i grobnim priložima. Na obali Belog Timoka, takođe u neposrednoj blizini ostataka tvrđave, otkriveno je rimsko kupatilo. Arheološki materijal sa ovog lokaliteta je većim delom smešten u Zavičajnom muzeju Knjaževca

kao i u arheo–etno parku u čijem sklopu je formiran lapidarijum.

Crkva Sv. Bogorodice u Donjoj Kamenici je podignuta u XIV veku. Sagrađena je na levoj, uzdignutoj obali Trgoviškog Timoka, na oko 15 km od Knjaževca. U nekoliko navrata je rađena konzervacija i restauracija tako da je živopis većim delom očuvan. Dela izuzetne umetničke vrednosti predstavljaju kompozicija ktitora sa porodicom, Bogorodice iz Blagovesti, kao i likovi svetih ratnika, Teodora Tirona i Teodora Stratilata u priprati južno od vrata.

Crkva Sveta Trojica u manastiru u Gornjoj Kamenici je zadužbina srpskog despota Lazara, najmlađeg sina Đurđa Brankovića, kako svedoči natpis iz 1454. godine. Crkva se nalazi između Donje i Gornje Kamenice na oko 17 km od Knjaževca. Živopis je gotovo u celini uništen, a sačuvano je samo nekoliko fragmenata fresaka i to u kubetu i priprati ("Strašni sud") koji pripadaju obnovi iz prve polovine 19. veka.

3.SWOT ANALIZA

Pogranična regija kojoj pripadaju opštine Knjaževac i Belogračik raspolaže brojnim ali, nažalost, u najvećem broju slučajeva nedovoljno iskorišćenim potencijalima. Najvažniji prirodni resursi su svakako poljoprivredno zemljište, šumske površine i nezagađena životna sredina, Stara Planina i prirodni fenomeni - pećine (Magura), stenovite formacije itd... Na ogromnim livadskim i pašnjačkim površinama se nalazi bogatstvo samoniklih lekovitih i aromatičnih biljnih i retkih životinjskih vrsta.

Regija raspolaže značajnim resursima za proizvodnju energije korišćenjem prirodnih i obnovljivih izvora energije (snaga vetra, vodni potencijal za mini i mikro hidroelektrane), a na pojedinim lokacijama postoje neistražena nalazišta mineralnih sirovina i rudnih bogatstava.

Navedeni resursi se, međutim, slabo koriste, a turistički potencijali i infrastruktura su nerazvijeni, ili su u povoju što je uslovilo da obe opštine pripadaju kategoriji nerazvijenih opština. Ruralna područja se susreću sa značajnim problemima koji se mogu podeliti u sociološke, infrastrukturne, proizvodne i organizacione.

Osnovni sociološki problemi koji se javljaju u seoskim sredinama su migracije, nepovoljan natalitet i stara poljoprivredna domaćinstva. Infrastrukturni problemi su brojni, i znatno su izraženiji u seoskim sredinama gde komunalna infrastruktura gotovo da i ne postoji. Velika razućenost sela dodatno doprinosi slaboj saobraćajnoj povezanosti seoskih sredina sa gradskim centrom.

Postojeći turistički kapaciteti su vrlo skromni, a seoski turizam nije razvijen. Nedostaje projektna i planska dokumentacija. Finansijska sredstva nisu dostupna. Preradni kapaciteti koji su bili nosioci proizvodnje su u sporom procesu transformacije. Opštinski budžeti su niski. Nema brige o zaštiti životne sredine.

U narednom periodu je neophodno paralelno raditi na ekonomskom i društvenom razvoju opština sa posebnom pažnjom na razvoj ruralnih područja.

•• Prisustvo velikog broja geomorfoloških i drugih prirodnih fenomena, što pogoduje razvoju eko-turizma;• Jeftina radna snaga koja je značajna uporedna prednost za privlačenje investicija• Ustanovljeni mehanizmi saradnje unutar pogranične regije• Dobro razvijena energetska i komunikaciona infrastruktura• Dobro opšte stanje šumskog fonda• Prirodni potencijali za razvoj turizma• Prisustvo razrađenih planova i strategija• Nezagađena životna sredina• Postojanje osnovne mreže putne i komunalne infrastrukture• Poljoprivredno zemljište• Vodni potencijali• Veliki energetski potencijali• Rudna bogatstva• Park prirode Stara Planina	• Udaljenost od glavnih tržišta• Loša saobraćajna povezanost sa nacionalnim koridorima• Premale parcele u poljoprivredi, što ih čini nepogodnim za mašinsko obrađivanje• Nedovoljna finansijska sredstva za realizaciju projekata u oblasti obnavljanja infrastrukture i efektivnog korišćenja prirodnih resursa i očuvanja životne sredine u regiji• Ne postoji ciljana državna politika za poboljšanje kvalitativnih karakteristika demografskog potencijala u regiji• Nizak nivo stranih investicija u regiju• Nedostatak dovoljnog broja kvalifikovane radne snage, naročito za razvoj visokotehnološke industrije• Loše stanje turističke infrastrukture u većem delu regije• Smanjena ekonomska aktivnost• Visok nivo siromaštva posebno u selima• Loše održavana putna i železnička infrastruktura

<ul style="list-style-type: none"> • Kamene formacije oko Belogradčika • Pećina Magura • Termalni izvori • Kulturno istorijsko nasleđe 	<ul style="list-style-type: none"> • Depopulacija i starenje stanovništva • Razuđenost sela • • Nerazvijena komunalna infrastruktura u seoskim sredinama • Nerešen problem deponovanja otpada • Migracije • • Nepostojanje projekata i planske dokumentacije
ŠANSE	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Potpuno iskorišćavanje velikog prirodnog potencijala regije • Diverzifikacija ekonomije i regije • Privlačenje investicija u poljoprivredi infrastrukturi i industriji • Razrada i realizacija specijalizovanih programa i projekata za intenziviranje razvoja • Aktivnije učešće u projektima u okviru međunarodnih programa za razvoj turizma, poljoprivrede, šumarstva i infrastrukture • Granični prelaz • Poboljšanje ekoloških zakona u skladu sa zahtevima EU i novim socijalno-ekonomskim uslovima • Poboljšanje energetske efikasnosti • Širenje partnerstva između javnog i privatnog sektora • Park prirode „Stara Planina“ • Razvoj turizma • Afirmacija lovne privrede • Decentralizacija • Pridruživanje Srbije EU i otvaranje granica 	<ul style="list-style-type: none"> • Politička nestabilnost • Limitirane finansijske i zakonodavne mogućnosti lokalnih samouprava • Neravnomeran ekonomski razvoj • Slobodno tržište poljoprivrednih proizvoda • Zagađenje životne sredine • Klimatske promene • Nestabilnost cena repromaterijala i inputa • Nedostatak koordinacije između programa i aktivnosti

4. KRETANJE KA VIZIJI

Strateška pitanja polazna su tačka za donošenje odluke koja pitanja će postati fokus strateškog plana. Strateška pitanja saradnje unutar prekogranične vizije mogu se definisati na sledeći način:

- U kojim sektorima treba raditi na uspostavljanju saradnje i koje treba jačati da bi povećali lokalni ekonomski proizvod i smanjili lokalnu nezaposlenost?
- Koji su zajednički projekti ekonomskog razvoja koji će najverovatnije imati neposredan ili kratkoročni efekat na ekonomski razvoj i smanjenje nezaposlenosti?
- Koji prekogranični projekti u infrastrukturnom razvoju su potrebni da bi ojačali kratkoročne i srednjeročne procese lokalnog ekonomskog razvoja?
- Kojem razvoju infrastrukture i komunalija treba težiti radi očuvanja i zaštite naše životne sredine?
- Koje institucionalne kapacitete treba uspostaviti ili ojačati u da bi podržali i poboljšali lokalni ekonomski razvoj u prekograničnoj regiji?
- Koje mogućnosti treba razviti da bi povećali finansijski kapacitet opština za veće učešće u prekograničnoj saradnji?
- Šta treba uraditi da bi poboljšali ravnotežu između prekograničnih interesa i nacionalnih planova i metoda rada?

Proces strateškog planiranja podrazumeva identifikovanje strateških pitanja, tj. pitanja koja su važna za postizanje željene vizije i koja su se pokazala važnim u SWOT analizi. Pri selekciji kritičnih strateških pitanja u obzir su uzeti sledeći kriterijumi:

- Kada će se prekogranična regija suočiti s kritičnim pitanjem?
- Kolike će biti razmere uticaja tog pitanja?
- Koliko teško će biti baviti se rešavanjem tog pitanja?
- Da li će rešavanje ovog pitanja zahtevati stvaranje novih partnerstva?
- Da li će rešavanje ovog pitanja zahtevati izdvajanje značajnih sredstava?
- Koje su moguće posledice ako se ovo pitanje ne počne rešavati?

Strateška pitanja bilo kog održivog razvoja bilo koje institucije (republike, opštine, preduzeća, ustanove i sl.) uobičajeno proizilaze iz strateškog plana razvoja te institucije i evidentiranih problema, pri čemu skoro uvek između njih postoji određena uzročna – posledična veza. Ta veza je izraženija tj. uočljivija u deduktivnim postupcima izrade strateških i akcionih planova, kada ne postoji unapred stručno kreirana i dovoljno jasna vizija i kada se problemi rešavaju više po posledicama, a manje po uzrocima. Savremeni razvoj današnjih opština i gradova, pa čak i delova gradova je nezamisliv bez participativno usvojene, svima dostupne i poznate vizije i strateških planova, zajedno sa kompatibilnom misijom, principima kojih se treba individualno pridržavati i strateških ciljeva koje treba kratkoročno ostvarivati.

Aktuelna situacija nameće pitanje kako ojačati postojeće kapacitete, ali i kako izgraditi, ustanoviti nove mehanizme i praksu koji će voditi ka realizaciji postavljenih strateških ciljeva.

5. VIZIJA, PRIORITETI I STRATEŠKI CILJEVI PREKOGRANIČNE SARADNJE

Na osnovu prethodnog nedvosmisleno je da prekogranična regija zaostaje i da se razvija kao tipična periferija u geografskom i socijalno - ekonomskom aspektu. S druge strane, regija poseduje

brojne strateške prednosti, koje bi mogle da značajno intenziviraju njen razvoj u slučaju pravilno određene i primenjene regionalne politike i da kao konačni cilj poboljšaju kvalitet života lokalnog stanovništva i regiju pretvore u atraktivno mesto za poslovanje i život.

Ostvarivanje željene situacije zahteva održanje zacrtanih principa, u odnosu na koje odgovarajuća vizija, prioriteta i ciljevi ove Strategije treba da se odrede. S jedne strane, mora se uzeti u obzir prekogranični karakter dokumenta, a s druge - okolnost da je regionalni razvoj u celini regulisan nacionalnim normativnim okvirima u Bugarskoj i Srbiji. Oni pretpostavljaju poštovanje određenih zahteva i procedura, tako da ciljevi i mere određeni u ovom dokumentu mogu da se pretvore u realne političke i strateške instrumente za razvoj i upravljanje odgovarajućih teritorija s obe strane granice.

Uzimajući sve gorenavedeno u obzir, definisani su sledeći osnovni principi ove Strategije za zajednički razvoj pograničnih opština Knjaževac i Belogradčik.

Prekogranična saradnja mora da se razmatra kao inovativno oruđe za intenziviranje regionalnog i lokalnog razvoja s obe strane granice, a ovo oruđe treba da obezbedi neophodnu osnovu za ostvarivanje integriteta između zajedničkih prednosti i postojećih politika na polju lokalnog razvoja teritorijalnih jedinica s obe strane granice.

Drugi vodeći princip strategije je partnerstvo, koje zahteva obezbeđivanje neophodnih uslova za izgradnju efikasnog međudodnosa između lokalnih i državnih vlasti, struktura građanskog društva i predstavnika biznisa. Partnerstvo i rad u širokim mrežama mogu da značajno unaprede efektivnost procesa vezanih za planiranje i upravljanje na ovoj teritoriji, što bi sa svoje strane moglo da ozbiljno stimuliše njihov razvoj.

Treći princip ove strategije je princip koordinacije. Ovaj princip zahteva postizanje logičnog međudodnosa između aktivnosti unutar upravljačkih struktura i između samih struktura na svim nivoima da bi se postigao očekivani stepen razvoja prekogranične saradnje između pograničnih teritorija.

Princip „zaokružene celine“ je još jedan važan princip, koji pretpostavlja bliske veze i međudodnose između aktivnosti, određene različitim prioritetima i akcijama za postizanje kompleksnog društvenog i ekonomskog efekta i povećanje pozitivnih uticaja razvoja prekogranične saradnje.

Princip transparentnosti u upravljanju dokumentima nalaže dostupnost jasno izraženog, izvodljivog i razumljivog sistema monitoringa za implementaciju strateških ciljeva određenih dokumentom.

Vizija odgovara na nekoliko pitanja na sintetizovan način: „Gde smo sada?“ „Gde bismo želeli da budemo?“, „Šta bismo želeli da postignemo?“, „Kako da znamo da smo to postigli?“ Realističnim formulisanjem Vizije određujemo kako bismo želeli da „vidimo“ proces sradnje između pograničnih regija u njegovom idealnom obliku posle postizanja određenih ciljeva.

Kreirana iz ovih motiva, **Vizija** razvoja prekogranične saradnje u ciljnoj regiji može se predstaviti sledećom porukom:

„Prepoznata prekogranična regija koja je iskoristila svoje razvojne potencijale i kroz partnerstvo stvara uslove za stabilni prosperitet“

Implementacija vizije treba da se ostvari pod uslovima bliskog međudodnosa i partnerstva između lokalnih entiteta u celini, predstavnika biznisa, struktura građanskog društva, državnih i lokalnih vlasti iz pograničnih teritorija. Ona se mora realizovati na osnovu dobro isplaniranih strateških ciljeva, prioriteta, mera i specifičnih akcija, usmerenih ka efikasnom iskorišćavanju lokalnog

potencijala.

5.1 Prioriteti

Na osnovu principa na kojima počiva ova Strategija i vizije zajedničkog razvoja pograničnih opština, a oslanjajući se na trenutno stanje razvoja dve opštine, definisani su prioriteti u prekograničnoj saradnji:

1. Stvaranje uslova za uspostavljanje efektivnog partnerstva između vlasti s obe strane granice, struktura građanskog društva i biznisa. Na prvom mestu to je povezano sa prevazilaženjem svih problema i teškoća u interakciji između prekograničnih teritorija, na institucionalnom i infrastrukturnom nivou, kao preduslovom za stvaranje uslova za implementaciju efikasne i stabilne prekogranične saradnje.
2. Postizanje ravnoteže i stabilnosti u kompleksnom teritorijalnom razvoju prekograničnih teritorija. Teritorijalna zajednica kao celina treba da bude predmet uticaja ove strategije, ali pre svega sistem socijalnih veza i odnosa, koji postoji između svih lokalnih pojedinaca i zainteresovanih strana, a ne samo između predstavnika lokalnih i državnih vlasti. Vodeći principi treba da budu principi stabilnog regionalnog razvoja, sa akcentom na očuvanju i vrednovanju jedne od najvećih prednosti regije - čiste i relativno očuvane prirodne sredine. Generalno, strategija uzima u obzir međunarodne norme, evropske direktive i nacionalne zakone Bugarske i Srbije na polju zaštite životne sredine i integracije njenih problema u druge politike, uključujući prekograničnu saradnju.
3. Unapređenje ljudskih resursa i administrativnog kapaciteta za prekograničnu saradnju i regionalni razvoj. Ovaj prioritet pokazuje neophodnost povećanja nivoa i kvaliteta ljudskih resursa, naročito onih u lokalnoj i državnoj strukturi s obe strane granice. Samo na taj način može se dostići željeni nivo konkurentnosti lokalnih ekonomija kao i viši nivo iskorišćavanja mogućnosti prekogranične saradnje kao inovativnog oruđa za intenziviranje regionalnog i lokalnog razvoja regije.
4. Pretvaranje prekogranične saradnje iz administrativnog pojma u rutinsku praksu za lokalne entitete. Preduslov za ovo su tradicija u ljudskim međuodnosima, sličnosti u jeziku, kulturi i tradiciji, kao i bogato kulturno i istorijsko nasleđe i dobro organizovan kulturni život. U širem i čisto pragmatičnom aspektu, dostupnost arheoloških, istorijskih i arhitektonskih i etnografskih mesta, crkava, manastira i muzeja, ekonomska, kulturna, sportska i svaka druga saradnja. Periodični događaji i festivali u kulturnom kalendaru predstavljaju znatne preduslove za razvoj kulturnog, obrazovnog, seoskog, verskog i drugih vrsta specijalizovanog turizma. Posebno mesto u ovom kalendaru ima i Sabor na Kadibogazu, kao jedinstvena manifestacija u praksi obe države, koja podrazumeva otvaranje granice.

5.2 Strateški ciljevi

Glavni strateški cilj za razvoj prekogranične saradnje u pograničnoj regiji i opštinama Knjaževac i Belogradčik je da se ujedine naponi vlasti, struktura građanskog društva, poslovnih i lokalnih entiteta u celini u postizanju integralnog stabilnog regionalnog razvoja pogranične teritorije efektivnim iskorišćavanjem šansi za prekograničnu saradnju i opštih prednosti regije.

Da bi se ostvario ovaj cilj i na osnovu određenih prioriteta, formulisani su sledeći specifični i logično

povezani strateški ciljevi:

Prioritet 1: Stvaranje uslova za uspostavljanje efektivnih partnerstava

Cilj 1.1. Izgradnja institucionalne osnove za efektivnu prekograničnu saradnju

Cilj 1.2. Obezbeđenje dostupnih informacija o prekograničnoj saradnji i šansama za partnerstva između zainteresovanih strana i građana i kreiranje baza podataka

Prioritet 2: Ostvarivanje ravnoteže i stabilnosti u kompleksnom teritorijalnom razvoju prekograničnih teritorija.

Cilj 2.1. Obezbeđenje slaganja i integriteta strateških i planskih dokumenata na polju regionalnog razvoja s obe strane granice

Cilj 2.2. Privlačenje investicija

Cilj 2.3. Podrška malom i srednjem biznisu

Cilj 2.4. Podrška razvoju turizma

Cilj 2.5. Unapređenje saobraćajne infrastrukture

Cilj 2.6. Primena principa stabilnog regionalnog razvoja obezbeđenjem pomoći aktivnostima za kvalitetnije iskorišćavanje prirodnog potencijala regije.

Prioritet 3. Unapređenje ljudskih resursa i administrativnog kapaciteta za prekograničnu saradnju i regionalni razvoj.

Cilj 3.1. Unapređenje administrativnog kapaciteta

Cilj 3.2. Razvoj i efikasno upravljanje ljudskim resursima u regiji

Prioritet 4. Pretvaranje prekogranične saradnje iz administrativnog pojma u rutinsku praksu za lokalne entitete.

Cilj 4.1. Razvoj zajedničkih poslovnih inicijativa

Cilj 4.2. Realizacija zajedničkih projekata

Cilj 4.3. Stvaranje zajedničkog medijskog prostora u regiji

Cilj 4.4. Stvaranje zajedničkog kulturnog kalendara u regiji

Cilj 4.5. Objedinjavanje turističke ponude

5.3 Mehanizmi postizanja strateških ciljeva

Postizanje svakog strateškog cilja pretpostavlja primenu različitih pristupa i mera uz očuvanje opšteg pravca Strategije. Ova činjenica nalaže potrebu praćenja određene logike u ostvarenju zacrtanih ciljeva. Ova strategija će biti primenjena u društvenom i ekonomskom okruženju koje se dinamično razvija. Uspešna primena Strategije pretpostavlja preduzimanje daljih napora u značajnom vremenskom periodu uz dobru koordinaciju planova i aktivnosti, realizovanih od strane različitih državnih i opštinskih institucija i organizacija, u aktivnom partnerstvu sa organizacijama iz vanprivrednog sektora, u dijalogu sa predstavnicima privatne ekonomske inicijative i masovnim medijima u regiji prekogranične saradnje.

Implementacija gore navedenih ciljeva zahteva postizanje novog nivoa konkretnosti u lokalnoj politici u pogledu razvoja prekogranične saradnje. Prihvatanje paradigme stabilnog razvoja kao adekvatne skale za procenu i delotvornu intervenciju pri rešavanju problema prekogranične saradnje u regiji pretpostavlja potrebu za prihvatanjem definitivnog opsega i skale primene:

- Implementacija aktivnosti iz ove strategije na opštinskom nivou;
- usmeravanje ka određenim grupama, organizacijama i institucijama - predstavnicima zainteresovanih strana uopšte, prirodnim strukturama - angažovanim u procesu prekogranične saradnje u regiji, koje imaju posrednički karakter u pogledu implementacije strategije;
- efektivnost u izboru učesnika i grupa za izvršavanje raznih aktivnosti koje su nastale iz strategije.
- Prethodna analiza izvodljivosti odgovarajućih aktivnosti i mera. Procena uticaja integralnih i sistemskih faktora koji deluju na prekograničnom nivou.
- Garantovanje visokog stepena transparentnosti monitoringa i evaluacije
- Stvaranje realnih uslova za efektivno učešće u procesu donošenja odluka i kontroli nad implementacijom odluka u ime predstavnika svih zainteresovanih strana, kao i ostalih članova lokalnih entiteta u regiji.

5.4 Procena rizika

Faktori rizika, koji mogu dovesti do teškoća ili odstupanja od pravca implementacije Strategije mogu se predstaviti u sledećim grupama:

- Nedovoljna saradnja lokalnih igrača - stejkholdera;
- Prolongiranje otvaranja graničnog prelaza na Kadibogazu
- Postojanje deficita u organizaciji i kapacitetu upravljanja Strategijom, tj. u državnim/opštinskim administracijama u regiji, što može dovesti do loše koordinacije, kašnjenja u nekim od planiranih aktivnosti za implementaciju strategije i kao posledica toga stvoriti pritisak i sumnjičavost među predstavnicima lokalnih stejkholdera.

Kako bi se navedeni rizici sveli na najmanju moguću meru i minimizirao njihov negativan mogući efekat, neophodno je uključiti sve relevantne stejkholdere u sve faze pripreme i realizacije ove Strategije i pravovremeno ih informisati o svim aktivnostima. Takođe, neophodno je intenzivirati napore kako bi se granični prelaz na Kadibogazu što pre otvorio, što bi, osim fizičkog približavanja dve opštine, pomoglo i u stvaranju preduslova za dinamičniji razvoj obe opštine. Već postojeće administrativne strukture u obe opštine trebalo bi dalje unapređivati i uključivati u sve aktivnosti oko realizacije Strategije, a posebnu pažnju pokloniti realizaciji projekata u partnerstvu sa nevladinim sektorom, koji bi delom mogao da nadomesti manjak administrativnih kapaciteta.

6. MENADŽMENT STRATEGIJE

Menadžment Strategije i monitoring su sastavni delovi aktivnosti, okrenuti povećanju mogućnosti za efikasnu implementaciju. Menadžment i monitoring treba da se izvršavaju na svakom stupnju procesa projektovanja, primene i poboljšanja mera i politika uključenih u strategiju.

Glavni cilj menadžmenta Strategije treba da bude okrenut efektivnoj raspodeli i korišćenju sredstava radi postizanja najvećih mogućih ekonomskih i socijalnih rezultata visokim stepenom koordinacije aktivnosti pojedinačnih organizacija i institucija iz prekogranične regije. Implementacija ove strategije u datom institucionalnom medijumu kao nastavljnje i proširenje pristupa i mera menadžmenta za prevazilaženje problema sa kojima se suočava prekogranična saradnja u regiji, nalaže postizanje visokog stepena kompatibilnosti i vremenske usklađenosti. Suštinski deo ovih

teškoća, registrovan u izvršenom istraživanju i stručnoj proceni vođene politike, vezan je za dupliranje aktivnosti i neadekvatno iskorišćavanje postojećih resursa, izazvano nepostojanjem dobre koordinacije između različitih institucija i organizacija koje su bile angažovane ili moraju biti angažovane na implementaciji ove Strategije. Iz ovog razloga, prioritet u definisanju glavnog cilja menadžmenta i monitoringa Strategije dat je problemu koordinacije i efikasnosti predviđenih mera.

Glavne institucije koje će implementirati Strategiju su opštinske administracije. Detaljno, algoritam za menadžment Strategije uključuje sledeće stupnjeve:

1. Odobrenje političke odluke za implementaciju Strategije - kroz odluku opštinskih administracija u odgovarajućim opštinama;
2. Formiranje tima za menadžment Strategije, koji čine:
 - a) predsednici opština s obe strane granice;
 - b) stručnjaci iz odgovarajućih odseka opštinskih uprava ili opštinskih preduzeća (ustanova), angažovani isključivo na menadžmentu ove Strategije;
 - c) građansko društvo i predstavnici biznisa;
3. Edukacija tima za upravljanje implementacijom Strategije u skladu sa njenim glavnim ciljevima i mogućim načinima implementacije;
4. Stvaranje stalnih komisija, koje će snositi odgovornost za određivanje prioriteta i sfera i oblika saradnje koji će biti započeti na teritoriji opštine;
5. Implementacija prioriteta projekata;
6. Priprema i prezentacija periodičnih izveštaja i analize rezultata implementacije Strategije.

7.AKCIONI PLAN

Prioritet/Cilj /Mera	Odgovorne institucije	Rok za implementaciju
Prioritet 1: Stvaranje uslova za uspostavljanje efektivnog partnerstva		
Cilj 1.1. Izgrađivanje institucionalne osnove za efektivnu prekograničnu saradnju		
Mera 1.1.1. Stvaranje efektivnog sistema menadžmenta Strategije	Opštine	2011
Mera 1.1.2. Proučavanje organizacionih struktura u opštinama u regiji	Opštine	2011
Mera 1.1.3. Stvaranje stalnih specijalizovanih institucija (komisija) u opštinskim administracijama za poslove prekogranične saradnje	Opštine	2011
Cilj 1.2. Obezbeđenje dostupnih informacija o prekograničnoj saradnji i šansi za partnerstva između zainteresovanih strana i građana i kreiranje baza podataka		
Mera 1.2.1. Stvaranje i podrška specijalizovanim veb stranicama na internetu	Opštine, Strukture građanskog društva	2012

Mera 1.2.2. Stvaranje internet kataloga za strukture građanskog društva i poslovnih jedinica, zainteresovanih za razvoj prekogranične saradnje	Opštine, Strukture građanskog društva	2012
Mera 1.2.3. Objavljivanje vodiča o uspostavljanju partnerstava i rada u mrežama	Biznis Strukture građanskog društva	2013
Mera 1.2.4. Izrada promotivnog materijala (reklama i informativnih brošura i postera);	Opštine, Strukture građanskog društva, Biznis	2014
Prioritet 2: Ostvarivanje ravnoteže i stabilnosti u kompleksnom teritorijalnom razvoju prekograničnih teritorija.		
Cilj 2.1. Obezbeđenje slaganja i integriteta strateških i planskih dokumenata na polju regionalnog razvoja s obe strane granice		
Mera 2.1.1. Proučavanje i usklađivanje dokumenata strateškog planiranja u regiji	Opštine	2012
Mera 2.1.2. Stvaranje regionalne baze podataka sa prioriternim projektima u oblasti regionalnog i lokalnog razvoja	Opštine	2013
Mera 2.1.3. Ciljno zoniranje teritorije regije u skladu sa ciljevima razvoja prekogranične saradnje i dostupnim uslovima i resursima na njenoj teritoriji;	Opštine	2014
Cilj 2.2. Privlačenje investicija		
Mera 2.2.1. Izrada plana marketinškog nastupa i investicione promocije za regiju	Opštine, biznis, razvojne agencije	2015
Mera 2.2.2. Zajedničko učešće u nacionalnim i internacionalnim investicionim forumima i sajmovima	Opštine, biznis, strukture građanskog društva, razvojne agencije	2015
Cilj 2.3. Podrška malim i srednjim preduzećima		
Mera 2.3.1. Izrada zajedničkog prekograničnog programa za podršku saradnje između malih i srednjih preduzeća s obe strane granice	Opštine, biznis, strukture građanskog društva, razvojne agencije	2013
Mera 2.3.2. Organizovanje sajмова i izložbi	Opštine, biznis, strukture građanskog društva, razvojne agencije	2015

Mera 2.3.3. Otvaranje prodavnica sa proizvodima iz susedne države	Opštine, biznis	2015
Cilj 2.4. Podrška razvoju turizma		
Mera 2.4.1. Definisane zajedničke turističke ponude	Opštine, turističke organizacije, razvojne agencije	2015
Mera 2.4.2. Izrada propagandnog materijala	Opštine, turističke organizacije, razvojne agencije	2015
Mera 2.4.3. Zajednički nastupi na sajmovima	Opštine, turističke organizacije, razvojne agencije	2015
Cilj 2.5. Unapređenje saobraćajne infrastrukture		
Mera 2.5.1. Otvaranje graničnog prelaza	Opštine, Vlade	2011
Mera 2.5.2. Stvaranje prekograničnog programa za poboljšanje stanja povezujuće saobraćajne infrastrukture	Opštine	2011
Cilj 2.6. Primena principa stabilnog regionalnog razvoja obezbeđenjem pomoći aktivnostima za kvalitetnije iskorišćavanje prirodnog potencijala regije.		
Mera 2.6.1. Proučavanje šansi za privlačenje investicija za ekološku proizvodnju;	Opštine, biznis, strukture građanskog društva, razvojne agencije	2015
Mera 2.6.2. Integracija principa stabilnog razvoja u strateške dokumente u oblasti regionalnog i lokalnog razvoja	Opštine	2013
Mera 2.6.3. Izrada projekata u oblasti održivog regionalnog razvoja	Opštine, biznis, strukture građanskog društva, razvojne agencije	2015
Prioritet 3. Unapređenje ljudskih resursa i administrativnog kapaciteta za prekograničnu saradnju i regionalni razvoj		
Cilj 3.1. Poboljšanje administrativnog kapaciteta		
Mera 3.1.1. Proučavanje i procena administrativnog kapaciteta opštinskih administracija u regiji;	Opštine	2012
Mera 3.1.2. Izrada zajedničkog prekograničnog programa za obuku i kvalifikaciju opštinskih službenika;	Opštine	2012

Mera 3.1.3. Izrada i implementacija integrisanog informacionog sistema za potrebe prekogranične saradnje	Opštine	2015
Cilj 3.2. Razvoj i efikasno upravljanje ljudskim resursima u regiji		
Mera 3.2.1. Sprovođenje istraživanja o potrebama za osobljem u opštinskim ekonomijama u regiji;	Opštine, biznis, strukture građanskog društva	2014
Mera 3.2.2. Izrada i otpočinjanje zajedničkog prekograničnog programa za profesionalnu obuku;	Opštine, biznis, strukture građanskog društva	2014
Mera 3.2.3. Stvaranje sistema za komunikaciju i saradnju između obrazovnih struktura i poslovnih struktura u regiji;	Opštine, biznis, strukture građanskog društva	2015
Prioritet 4. Pretvaranje prekogranične saradnje iz administrativnog pojma u rutinsku praksu za lokalne entitete.		
Cilj 4.1. Razvoj zajedničkih poslovnih inicijativa		
Mera 4.1.1. Organizovanje prekograničnog poslovnog foruma	Strukture građanskog društva, biznis, razvojne agencije	2015
Mera 4.1.2. Stvaranje regionalnog mesečnog elektronskog poslovnog biltena	Strukture građanskog društva, biznis	2015
Cilj 4.2. Realizacija zajedničkih projekata		
Mera 4.2.1. Organizacija prekograničnog foruma	Strukture građanskog društva, biznis	2015
Mera 4.2.2. Priprema zajedničkih predloga projekata	Opštine, razvojne agencije	2011
Cilj 4.3. Stvaranje zajedničkog medijskog prostora u regiji		
Mera 4.3.1. Razmena informativnog materijala između medija	Masovni mediji	2013

Mera 4.3.2. Formiranje zajedničkog veb sajta	Opštine	2015
Cilj 4.4. Stvaranje zajedničkog kulturnog kalendara u regiji		
Mera 4.4.1. Proučavanje i sistematizacija kulturnih događaja u prekograničnoj regiji	Opštine, ustanove kulture	2012
Mera 4.4.2. Organizovanje zajedničkih kulturnih događaja	Strukture građanskog društva	2012
Cilj 4.5 Objedinjavanje turističke ponude		
Mera 4.5.1. Izrada zajedničkog promo materijala	Opštine, turističke organizacije, razvojne agencije	2015
Mera 4.5.2.. Nastupi na sajmovima	Opštine, turističke organizacije, razvojne agencije	2015
Mera 4.5.3. Formiranje zajedničkog veb portala	Opštine, turističke organizacije, razvojne agencije	2015

8.SISTEM ZA MONITORING I PROCENU

Implementacija strategije prekogranične saradnje omogućava postizanje opšteg trenda i načina za ispunjenje dugoročnih ciljeva u socijalnom i ekonomskom razvoju. Može se pretpostaviti da neće biti teškoća i problema u toku implementacije strategije ako se ona razvija pravilno i realistično i ako se obezbede neophodni uslovi za njeno sprovođenje. Ovo je, međutim, moguće samo u slučajevima u kojima su uslovi sredine konstantni ili u potpunosti predvidljivi. A u stvari, ekonomija ciljne regije razvija se u promenljivom okruženju. Zato se javlja potreba za strateškom kontrolom toga koliko se uspešno ekonomija ciljne regije „kreće“ ka predodređenim ciljevima, da li se aktivnost ekonomskih entiteta poboljšala i za određivanjem toga šta se mora preduzeti da bi se ove aktivnosti potpomogle, te da bi one mogle doprineti društvenom i ekonomskom razvoju ciljne regije.

Iz ovog razloga, strateška kontrola nema za cilj da razjasni da li je implementacija strategije ispravna ili pogrešna, već da razjasni da li će implementacija strategije dovesti do ispunjenja ustanovljenih ciljeva (postići ustanovljene rezultate) za razvoj ciljne regije. Ovo pitanje određuje metodu uspostavljanja sistema strateške kontrole.

Implementacija strategije povezana je sa potrebom za strateškim promenama u ekonomskom razvoju ciljne regije, što će regiju dovesti do statusa da bude sposoban da ispuni strateške ciljeve,

zacrtnane u strategiji. Procena i kontrola implementacije strategije su logični procesi zaokruženja strateškog upravljanja regionalnim razvojem, tokom koga se ostvaruje povratna sprega između dugoročnih ciljeva i toka njihovog postizanja. Kontrola uključuje određivanje indeksa (pokazatelja) za merenje postizanja ciljeva, upoređivanje rezultata i standarda, normi ili drugih pokazatelja, razjašnjavanje razloga za odstupanje od određenih ciljeva i korektivne akcije, ako su potrebne i moguće. Stoga, razlika između strateške kontrole i operativne kontrole je u tome da je cilj prve da razjasni u kojoj meri implementacija strategije vodi do ispunjenja dugoročnih ciljeva; da li je dalja implementacija strategije moguća i da li će dovesti do ostvarivanja ciljeva.

Da bi bio efektivan, sistem strateške kontrole treba da ispuni određene zahteve. Najvažniji zahtevi za informacijama koje stvara kontrolni sistem su sledeći:

- Informacije treba da budu primljene na vreme, da bi se preduzele potrebne korektivne odluke;
- Informacije treba da obuhvataju stvarne podatke, adekvatno odražavajući stvarni status procesa praćenih prilikom strateške kontrole;
- Prilikom korišćenja informacija treba da budu poznati tačno vreme njihovog prijema i trenutak ili period na koji se odnose;
- Informacije o teritorijama ciljne regije s obe strane granice treba da budu uporedive.

Važan element strateške kontrole je uspostavljanje sistema za merenje i praćenje parametara. Ovo je težak i važan zadatak, pošto veoma često njihovo merenje nije jednostavno. Ozbiljne teškoće, na primer, nastaju pri merenju integralnog efekta implementacije strategije. Veoma često je lako izmeriti pojedinačne rezultate date aktivnosti, ali njihov kompleksni uticaj se meri veoma teško.

Sistem za stratešku kontrolu uključuje upoređivanje kontrolnih parametara sa njihovim željenim stanjem. Pri ovakvom upoređivanju moguće su tri situacije:

- Stvarno stanje je bolje od željenog;
- Stvarno stanje odgovara željenom;
- Stvarno stanje je gore od željenog.

Takođe značajan element strateške kontrole jeste procena rezultata upoređivanja i donošenje odluka o korekcijama. Ako stvarno stanje odgovara traženom stanju, obično se donosi odluka o nečinjenju bilo kakvih korekcija. Kada je stvarno stanje bolje od željenog, može se povećati vrednost parametra, u slučaju da to ne utiče na dugoročni cilj razvoja prekogranične regije. Kada je stvarno stanje kontrolnog parametra gore od željenog stanja, treba pronaći razloge ovog odstupanja i po potrebi napraviti korekcije.

Obično, korektivne akcije se preduzimaju po sledećoj šemi: prvo se ispituju strateški kontrolni parametri. Svrha ovog ispitivanja je da se otkrije da li izabrani kontrolni parametri i njihovo predodređeno stanje odgovaraju dugoročnim ciljevima ekonomskog razvoja ciljne regije i razrađenoj strategiji za njihovo postizanje. Ako se otkrije kontradikcija, parametri se ispravljaju. Ako kontrolni parametri nisu u kontradikciji sa ciljevima i strategijom, treba razmotriti određene ciljeve. U takvom slučaju određeni ciljevi se upoređuju sa tekućim statusom sredine za ekonomski razvoj. Moguće je da je došlo do nekih promena u uslovima sredine, što je onemogućilo ostvarenje određenih ciljeva. U takvom slučaju treba korigovati ciljeve. Ako se, pak, otkrije da sredina omogućava ostvarenje određenih ciljeva, onda treba korigovati strategiju i pre svega - određene ciljeve (mere i akcije) za ostvarenje ciljeva. Ispitivanje strategije se vrši s ciljem da se razjasni da li promene do kojih je došlo onemogućavaju implementaciju strategije i ostvarenje ciljeva. Ako se otkrije da ovo jeste slučaj, treba korigovati strategiju, ako ne - treba tražiti razloge u merama i konkretnim akcijama, u dostupnosti informacija ili u načinu implementacije strategije. Moguće je da

se ne pronađu slabe tačke ni u jednoj gorenavedenoj oblasti. U takvim slučajevima mora se razjasniti kapacitet osoblja angažovanih na implementaciji strategije, njihova motivacija, itd.

Sistem za monitoring implementacije strategije prekogranične saradnje predstavlja izuzetno značajno oruđe za strateško planiranje. Ove funkcije treba dodeliti specijalnoj grupi za monitoring, uključujući članove iz redova predstavnika opštinskih vlasti s obe strane granice. Ovlašćenja grupe uključuju monitoring toka implementacije strategije i akcionog plana.

Ažuriranje strategije i akcionog plana treba da se obavlja u skladu sa odobrenim strateškim dokumentom, ali uzimajući u obzir i promene do kojih je došlo. Proces ažuriranja organizuje se na osnovu dostupnih analitičkih informacija.